

I ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

6 травня 2026 року

КИЇВ
2026

Міністерство юстиції України
Науково-дослідний центр судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій
Інститут держави і права імені В. М. Коретського
Національної академії наук України
Науково-дослідний інститут публічного права
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України
Державне підприємство «Центр судової експертизи та експертних
досліджень» Державної судової адміністрації України
Національна асоціація адвокатів України

І ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»,

Приурочена до Міжнародного дня інтелектуальної власності

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

6 травня 2026 року

**Київ
2026**

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України (протокол № 2 від 03.06.2026 р.)*

Рецензенти:

Скрипнюк О. В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, віцепрезидент Національної академії правових наук України, академік Національної академії правових наук України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України;

Коросєд С. О. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, президент Науково-дослідного інституту публічного права

338 Захист прав інтелектуальної власності в умовах Європейської інтеграції України: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (06 травня 2026 р. м. Київ) / за заг. ред. М. Верхогурової, К. Ковальова ; НДЦСЕ судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України. Київ: Видавництво Людмила, 2026. 120 с.
ISBN 978-617-555-383-1

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Захист прав інтелектуальної власності в умовах Європейської інтеграції України» можуть бути використані в роботі судових експертів, суддів, представників органів досудового розслідування, оцінювачів, науковців і представників громадськості, які цікавляться захистом права на об'єкти інтелектуальної власності.

Відповідальність за достовірність опублікованих матеріалів та академічну доброчесність несуть автори.

ISBN 978-617-555-383-1

УДК 347.77/.78

© Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності МЮУ, 2026

© Видавництво Людмила, 2026

ЗМІСТ

Вітальне слово Заступника Міністра юстиції України з питань виконавчої служби Андрія Гайченка	7
Вітальне слово директорки Українського національного офісу та інновацій Олени Орлюк	9
Вітальне слово судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Ігоря Бенедисюка	11
Вітальне слово віцепрезидента Національної академії правових наук України, директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України Олександра Скрипнюка	13
Вітальне слово президента Науково-дослідного інституту публічного права Сергія Короса	15
Вітальне слово директора ДП «Центр судової експертизи та експертних досліджень», президента ГО «ВГО «Союз експертів України» Ігоря Стародубова	17
Вітальне слово голови Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань інтелектуальної власності Національної асоціації адвокатів України Юрія Романюка	19
Вітальне слово в.о. директора Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України Ганни Папакіної	21

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Бегуш Наталія

Висновок експерта як засіб доказування у спорах щодо інтелектуальної власності: процесуальні та практичні аспекти.....23

Білик Олександр

Проблемні питання проведення судової експертизи комп'ютерних програм та баз даних в умовах цифрової трансформації30

Верьовкін Валентин

Актуалізація спеціальності 13.8 в умовах розвитку цифрових технологій.....34

Голова Інна

Використання методу відтворення при проведенні економічних експертиз у сфері інтелектуальної власності.....39

Голова Інна

Особливості оцінки складових інтелектуального капіталу в сучасних умовах проведення оцінки та судової експертизи44

Головач Ростислав

Захист прав інтелектуальної власності в умовах Європейської інтеграції України в контексті судової військової експертизи.....50

Горун Олена

Правова охорона комп'ютерних програм як об'єкта інтелектуальної власності.....55

Давидченко Віктор

Проблематика встановлення суттєвості ознак формули винаходу та корисної моделі під час проведення судової експертизи.....60

Домот Антон

Методологічні принципи визначення розміру упущеної вигоди при порушенні прав на торговельні марки.....65

Калініченко Михайло, Струк Іван

Виклики правової охорони авторських прав сучасних українських митців.....70

Карбан Катерина

Моніторинг та попередження конфліктів у цифрових командах як інструмент захисту інтелектуальної власності.....75

Ковальов Костянтин

Визначення розміру збитків, завданих власнику майнових прав на об'єкти авторського права при проведенні судово-економічної експертизи у сфері інтелектуальної власності.....78

Кузнецов Володимир, Драмачова Олена

Економічне обґрунтування розміру компенсації за порушення прав інтелектуальної власності.....86

Рубець Катерина

Проблеми ідентифікації та порівняльного аналізу голографічних торговельних марок при встановленні схожості до ступеня змішування.....89

Скачко Андрій, Лушникова Тамара

Особливості проведення судових експертиз з визначення ознак добре відомих торговельних марок94

**Тамакова Тетяна, Шиловська Олена,
Невах Євгенія**

Психологічна достовірність показань сторін у справах
щодо інтелектуальної власності.....100

Хамула Дмитро

Законодавчі аспекти в сфері фабричного таврування в
XIX столітті в контексті «Розробки методики
проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних
теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей
та камінів
щодо приналежності їх до культурних цінностей,
які мають історичне, художнє, етнографічне
та наукове значення»106

Юзишина Тетяна

Актуальність спеціальних знань у сфері захисту прав
інтелектуальної власності.....112

Федорів Надія

Проблемні питання визначення розміру збитків у
справах щодо порушення прав інтелектуальної
власності.....115

**Шановна наукова спільнота, учасники
І Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Захист прав інтелектуальної власності в умовах Євро-
пейської інтеграції України»!**

Щорічно 26 квітня ми відзначаємо Міжнародний день інтелектуальної власності, ініціатором відзначення якого є Всесвітня організація інтелектуальної власності, яка була заснована Організацією Об'єднаних Націй для врегулювання різних конвенцій з охорони інтелектуальної власності. Цей день нагадує нам про важливість захисту ідей, творчих знахідок та технологій. Наша наукова зустріч сьогодні є приуроченою до відзначення цього свята. Ми наголошуємо, що повага до інтелектуальних прав є запорукою прогресу та процвітання суспільства.

В умовах війни та європейської інтеграції України для нас є вкрай важливим йти пліч о пліч з усім демократичним світом в питаннях захисту прав інтелектуальної власності. Українські військові сьогодні воюють не лише на фронті. Вкрай важливим в цій війні є технологічна перевага над ворогом, що вимагає розробки новітніх технологічних рішень у військовій сфері, зокрема у виробництві безпілотних літальних апаратів, озброєння, військової техніки, боєприпасів, кібербезпеки, напрацювання планів стратегічних, тактичних і оперативних дій. А відтак, Сили Оборони України протистоять ворогу не лише силою, але й інтелектуальною працею, яка теж потребує захисту прав інтелектуальної власності. У відповідь на потреби воєнного часу розвивається й законодавче регулювання інтелектуальної власності у військовій сфері, зокрема, ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби» (№ 4584-ІХ від 21 серпня 2025 року), яким запроваджено спеціальний режим інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби.

Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України є першою відкритою в Україні профільною судово-експертною установою у галузі інтелектуальної власності. Започаткування традиції проведення конференції, присвяченій захисту прав інтелектуальної власності на базі Центру вважаю важливим кроком у напрацюванні наукового підґрунтя для подальшого вдосконалення законодавства та методичного забезпечення судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності.

Учасники нашого заходу – визнані в Україні та закордоном професіонали у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Переконалий, що наукові доповіді та дискусія будуть плідними та цікавими!

З повагою

Андрій ГАЙЧЕНКО, доктор філософії у галузі права, Заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби

**Шановні учасники I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Захист прав інтелектуальної власності в умовах
Європейської інтеграції України»!**

Інтелектуальна власність – це не лише патенти, авторські права чи торговельні марки. Це – ідеї, які змінюють світ. Це – творчість, яка надихає. Це – технології, що рухають економіку вперед. І від того, наскільки ефективно ми зможемо захистити ці надбання, залежить майбутнє нашої держави та її місце у глобальному просторі. Сьогодні, коли світ стрімко змінюється, а цифрові технології відкривають нові горизонти, ми стикаємося і з новими викликами: від піратства та недобросовісної конкуренції до складних міжнародних спорів. Але кожен виклик – це і можливість. Можливість створити більш ефективні механізми захисту, підвищити правову культуру суспільства, об'єднати зусилля держави, бізнесу, науковців та правників.

В рамках євроінтеграції ми адаптуємо національну правову систему до норм права Європейського Союзу. УКР-НОІВІ (ІР офіс) активно долучається до вдосконалення законодавства України, зокрема ми працюємо над системною імплементацією положень директив ЄС, які не були повною мірою відображені в Законі України “Про авторське право і суміжні права” від 1 грудня 2022 року, а також щодо усіх об'єктів промислової власності, реєстрацію яких проводимо.

На цій конференції представники ІР офісу, судово-експертних установ, науково-дослідних інститутів, адвокати зустрілися для обговорення теоретичних і практичних питань захисту прав інтелектуальної власності та об'єднали свої зусилля для захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Нашою метою є поширення професійних майданчиків для

фахового діалогу. Адже нас усіх об'єднує інтелектуальна власність, не дивлячись на те, що кожен із нас виконує свою частину роботи.

Впевнена, що наша спільна робота буде змістовною й цікавою, а головне – корисною для кожного з присутніх. Закликаю всіх брати активну участь в обговоренні та бажаю всім плідних результатів!

З повагою

Олена ОРЛЮК, докторка юридичних наук, професорка, академік Національної академії правових наук України, директорка Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій

**Шановні учасники I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Захист прав інтелектуальної власності
в умовах Європейської інтеграції України»!**

У сучасній глобальній економіці інтелектуальний капітал став головним рушієм прогресу, інновацій та сталого розвитку. Для України, яка вивела євроінтеграцію у ранг стратегічного пріоритету, побудова надійної та прозорої системи захисту прав інтелектуальної власності є не просто юридичним зобов'язанням, а базовою умовою виживання та процвітання держави. Створення ефективного правового поля, що відповідає стандартам Європейського Союзу, безпосередньо впливає на економічну стабільність, національну безпеку та міжнародний імідж країни.

Гармонізація українського законодавства із директивами ЄС є фундаментальною вимогою Угоди про асоціацію та процесу набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Європейські інвестори, обираючи майданчик для фінансових вкладень, детально аналізують рівень захищеності своїх технологій, брендів та унікальних розробок. Належне впровадження стандартів інтелектуальної власності, що діють в Європі, відкриває для українського бізнесу безперешкодний доступ до єдиного європейського ринку. Це стимулює внутрішнє виробництво, збільшує обсяги експорту високотехнологічної продукції та інтегрує Україну у світові ланцюги створення доданої вартості.

Захист інтелектуальної власності за стандартами ЄС виступає потужним стимулом для розвитку української науки, ІТ-сектору та креативних індустрій. Коли автори, винахідники, програмісти та дизайнери впевнені, що їхні майнові та немайнові права захищені від незаконного копіювання чи плагіату, вони отримують фінансову мотивацію створювати новий якісний продукт всередині країни. Це дозволяє залучити талановиту молодь до розбудови національної інноваційної екосистеми.

Критично важливою складовою євроінтеграційного процесу є реформування судової системи та напрацювання судової практики у захисті прав інтелектуальної власності. Європейські стандарти вимагають не лише ухвалення якісних законів, а й забезпечення їх неухильного виконання. Це передбачає посилення боротьби з інтернет-піратством, контрафактом і фальсифікатом, які підривають легальний ринок та створюють загрозу для безпеки і здоров'я споживачів. Формування спеціалізованих судових органів, підвищення кваліфікації суддів, митників та правоохоронців є тими кроками, які демонструють міжнародній спільноті здатність України реально захищати інтелектуальну власність.

У повоєнний період відновлення України саме сфера інтелектуальної власності відіграватиме ключову роль. Залучення мільярдних іноземних інвестицій для відбудови інфраструктури, енергетики та промисловості буде неможливим без твердих правових гарантій захисту технологій трансферу знань. Україна має унікальний шанс побудувати модернову цифрову економіку, де інтелектуальний продукт є головною цінністю.

Таким чином, забезпечення високого рівня захисту прав інтелектуальної власності відповідно до стандартів європейського права – це довгострокова інвестиція у майбутнє України. Це шлях до трансформації держави з сировинної економіки на високотехнологічну, інноваційну та конкурентоспроможну європейську націю, де закон і права кожного творця є непорушними.

Впевнений, що сьогодні на нашому заході фахова спільнота напрацює ефективні механізми посилення захисту прав інтелектуальної власності в Україні, а дискусії будуть плідними та цікавими!

Дякую за увагу!

З повагою

Ігор БЕНЕДИСЮК, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

**Шановні учасники I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Захист прав інтелектуальної власності
в умовах Європейської інтеграції України»!**

Дозвольте від щирого серця привітати вас на цій важливій конференції, присвяченій питанням захисту прав інтелектуальної власності. Сьогодні ми зібралися не просто для обміну досвідом чи обговорення законодавчих аспектів – а щоб разом зміцнити фундамент, на якому будується інноваційна, конкурентоспроможна та творча Україна.

В рамках євроінтеграції вкрай важливим є напрацювання в Україні механізмів ефективного захисту прав інтелектуальної власності, оскільки за їх відсутності будь-яка країна має надзвичайно низьку привабливість як для національного бізнесу, так і для іноземного. Наше завдання – створити правові умови, в яких інвестори відчували би себе в тому правовому полі, яке для них звичне, тобто де охороняється право інтелектуальної власності. Також ми маємо відтворювати такі умови, які б дали змогу національному бізнесу та нашим винахідникам почуватися захищеними.

В рамках реформ посилено адміністративну та кримінальну відповідальність за незаконне використання об'єктів авторського права і суміжних прав. Нашою стратегічною метою сьогодні є розвиток законодавства з урахуванням найвищих стандартів Європейського Союзу щодо охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Поява штучного інтелекту поставила питання інтелектуальної власності в абсолютно нову площину. Стрімкий розвиток технологій вимагає від нас швидкої та ефективної законодавчої відповіді. Це виклик не лише для законотворців, але й для судових експертів, патентних повірених, адвокатів й усієї професійної спільноти. Ця проблема дискусійна, гостра й актуальна.

Я впевнений, що сьогоднішня конференція стане майданчиком для народження нових ідей, партнерств і рішень, які

допоможуть нам зробити систему захисту прав інтелектуальної власності більш дієвою, прозорою та сучасною. Бажаю всім учасникам плідної роботи, цікавих дискусій та натхнення. Нехай кожне слово, кожна пропозиція та ініціатива, озвучена сьогодні, стане кроком до того, щоб інтелектуальна власність в Україні була не лише створена, а й надійно захищена.

Дякую за увагу і бажаю успіху нашій спільній справі!

З повагою

Олександр СКРИПНЮК, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, віцепрезидент Національної академії правових наук України, академік Національної академії наук України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

**Шановні учасники I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Захист прав інтелектуальної власності
в умовах Європейської інтеграції України»!**

Щиро радий вітати усіх від імені Науково-дослідного інституту публічного права на цій знаковій науковій події, присвяченій захисту прав інтелектуальної власності.

Ми живемо у час, коли ідеї та творчі рішення стають головним ресурсом розвитку суспільства. Винаходи, наукові відкриття, мистецькі твори та інноваційні технології – це не лише результат таланту, а й фундамент економічного зростання та культурного прогресу нашої держави. Але без належного правового захисту цей потенціал може бути втрачений. Наше основне завдання сьогодні – напрацювання ефективних правових механізмів його захисту, збереження і розвитку.

Інтелектуальна власність – це не просто юридичний термін. Це результат людського розуму, натхнення та наполегливої праці. Це книги, які змінюють світогляд; технології, що рятують життя; мистецькі твори, які надихають покоління. І саме від нас залежить, чи зможемо ми створити умови, за яких автори, винахідники та підприємці почуватимуться захищеними та мотивованими творити далі.

Захист прав інтелектуальної власності відбувається на різних етапах – від моменту створення, реєстрації, використання – до захисту у судовому порядку. Такі справи в Україні зараз розглядаються в порядку здійснення цивільного та господарського судочинства. Адаптація національної системи захисту прав інтелектуальної власності до стандартів Європейського Союзу вимагає початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності, створення якого передбачено Указом Президента України № 299/2017 від 29 вересня 2017 року. На нашу думку це відіграє ключову роль у підвищенні ефективності здійснення судочинства у ІР-сфері.

Сьогоднішня конференція – це не просто обмін досвідом. Це платформа для формування спільної стратегії, яка допоможе нам ефективно реагувати на виклики, що виникають у сфері захисту прав інтелектуальної власності в умовах збройної агресії Російської Федерації та Європейської інтеграції України. Наш обов'язок сьогодні – сформулювати бачення майбутнього, у якому творчість, інновації та наукові відкриття отримують належний захист і справедливе визнання.

Ми маємо унікальну можливість об'єднати зусилля представників державних інституцій, судових експертів, юристів, науковців. Лише спільними діями ми зможемо створити середовище, де автори та винахідники почуватимуться впевнено, а їхні права – будуть гарантовано захищені. Я впевнений, що сьогоднішні дискусії, доповіді та обговорення стануть не лише джерелом нових ідей, а й поштовхом до конкретних дій. Адже кожен із нас – учасник великої справи: збереження та примноження інтелектуального потенціалу нашої країни та світу.

Дякую за увагу!

З повагою

Сергій КОРОЄД, доктор юридичних наук, професор, за-
служений діяч науки і техніки України, президент Науково-до-
слідного інституту публічного права

**Вельмишановні колеги, представники судової влади,
судово-експертної спільноти, адвокатури,
наукових установ та всі учасники конференції!**

Від імені державного підприємства «Центр судової експертизи та експертних досліджень» щиро вітаю всіх учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Захист прав інтелектуальної власності в умовах європейської інтеграції України», приуроченої до Міжнародного дня інтелектуальної власності.

Тематика конференції є надзвичайно актуальною в умовах динамічного розвитку сфери інтелектуальної власності, активізації інноваційної діяльності, цифровізації суспільних відносин та поступової гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Сьогодні спостерігається не лише зростання кількості реєстрацій об'єктів права інтелектуальної власності, а й істотне ускладнення правових і технічних аспектів спорів, пов'язаних із патентами, авторським правом, інформаційними технологіями та цифровими продуктами. Такі тенденції формують нові виклики для системи правосуддя, зокрема щодо забезпечення належного використання спеціальних знань під час розгляду судових спорів та залучення фахівців у вузькоспеціалізованих галузях.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання ефективного залучення спеціалістів та судових експертів у справах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Стрімкий розвиток програмного забезпечення, цифрових платформ, технологій штучного інтелекту та інших інноваційних рішень зумовлює необхідність професійного дослідження доказової бази із застосуванням спеціальних знань. З огляду на це важливими залишаються питання процесуального статусу експертів і спеціалістів, меж їх компетенції, а також оцінки доказового значення висновків у судовому процесі.

Формування єдиних підходів до використання спеціальних знань у судочинстві є необхідною передумовою забезпечення принципів змагальності, рівності сторін та реалізації права на справедливий суд відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас вагомого значення набувають останні законодавчі зміни у сфері судово-експертної діяльності та актуальна практика Верховного Суду щодо допустимості й оцінки висновків експертів у справах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Це свідчить про поступове формування сучасної моделі взаємодії суду, експертного середовища та професійної правничої спільноти.

У цьому контексті слід підкреслити, що професійна судова експертиза та належне використання спеціальних знань є невід'ємною складовою ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності та важливим елементом забезпечення якості правосуддя. Такі заходи є важливою платформою для конструктивного професійного діалогу, обміну практичним досвідом і науковими напрацюваннями щодо використання експертних висновків у судовому процесі, особливостей дослідження об'єктів права інтелектуальної власності, ролі судової експертизи у системі доказування, а також актуальних процесуальних і методологічних аспектів підготовки експертних висновків.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, професійного нахнення, нових наукових і практичних здобутків, а також подальших успіхів у справі утвердження ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

З повагою

Ігор СТАРОДУБОВ, кандидат юридичних наук, судовий експерт у сфері інтелектуальної власності, патентний повірений, оцінювач, директор ДП «Центр судової експертизи та експертних досліджень», президент ГО «ВГО «Союз експертів України»

**Шановні колеги, шановні учасники конференції,
представники судової влади, експертного середовища,
наукової спільноти та державних інституцій!**

Від імені Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань інтелектуальної власності щиро вітаю всіх учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Захист прав інтелектуальної власності в умовах європейської інтеграції України».

Сьогодні інтелектуальна власність вже давно перестала бути вузькоспеціалізованою сферою права. Це питання економічної безпеки держави, інвестиційної привабливості, розвитку технологій, науки, культури та, зрештою, довіри до правової системи.

Європейська інтеграція України ставить перед нами не лише завдання гармонізації законодавства, а й необхідність формування нової правової культури захисту прав інтелектуальної власності. І в цьому процесі роль адвокатури є надзвичайно важливою.

Саме адвокат сьогодні часто стає тією першою ланкою, яка перетворює абстрактне право автора, винахідника чи бізнесу на реальний механізм захисту. Від якості правничої допомоги, професійної комунікації з судом, експертами та державними органами залежить не лише результат конкретного спору, а й формування сталої правозастосовної практики.

Особливої ваги це набуває в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та штучного інтелекту, коли право нерідко змушене наздоганяти технологічну реальність. Сьогодні адвокат у сфері інтелектуальної власності має бути не лише процесуалістом, а й стратегом, медіатором, аналітиком та перекладачем складних технологічних процесів мовою права.

Водночас ефективний захист прав ІВ неможливий без належної взаємодії адвокатури, судової експертизи, судової системи, наукової спільноти та державних органів. І символічно,

що сьогодні ця конференція об'єднала саме такі професійні середовища на одному майданчику.

Переконаний, що результатом нашої дискусії стануть не лише нові наукові напрацювання, а й практичні рішення, здатні посилити систему захисту прав інтелектуальної власності в Україні та наблизити її до європейських стандартів.

Бажаю всім учасникам змістовних дискусій, професійного натхнення та конструктивного діалогу.

Дякую за увагу!

З повагою

Юрій РОМАНЮК, голова Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань інтелектуальної власності Національної асоціації адвокатів України

Шановні учасники I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Захист прав інтелектуальної власності в умовах європейської інтеграції України»!

У першу чергу хочу подякувати шановним співорганізаторам конференції, керівникам і командам Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій, Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Науково-дослідного інституту публічного права, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, Державного підприємства «Центр судової експертизи та експертних досліджень» Державної судової адміністрації України, комітету Національної асоціації адвокатів України з питань інтелектуальної власності Національної асоціації адвокатів України за підтримку та спільну роботу! Щиро сподіваюся, що сьогодні ми закладаємо добру традицію щорічного проведення конференції, приуроченій до Міжнародного дня інтелектуальної власності!

За понад двадцятирічну історію розвитку Центр змінювався й розвивався. Ми переживали різні періоди, впродовж яких запроваджувалося проведення нових видів експертиз, змінювалася назва Центру. Але завжди в фундаменті була експертиза у сфері інтелектуальної власності. Тому для нас особливо важливим є об'єднання зусиль у науковій та судово-експертній роботі з усіма провідними установами України, що працюють у цій сфері.

Запорукою успіху є співпраця та комунікація. Наш захід сьогодні об'єднав чи не усі провідні установи у сфері інтелектуальної власності та кращих в Україні фахівців практиків. У фаховій дискусії ми обговоримо низку важливих питань проведення судових експертиз, адвокації та судочинства у сфері інтелектуальної власності.

Програма нашої конференції сьогодні наповнена фаховими доповідями, які якісно доповняють наукову складову розвитку судової експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Впевнена, що сьогоднішня зустріч буде змістовною й цікавою, а головне – корисною для кожного з присутніх. Закликаю всіх брати активну участь в обговоренні, ставити питання нашим доповідачам!

Бажаю всім плідної наукової роботи, гарного настрою і миру!

З повагою

Ганна ПАПАКІНА, виконуюча обов'язки директора Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Наталія Бегуш

*судовий експерт у сфері інтелектуальної власності,
патентний повірений, радник директора
державного підприємства «Центр судової експертизи
та експертних досліджень», м. Київ, Україна*

Висновок експерта як засіб доказування у спорах щодо інтелектуальної власності: процесуальні та практичні аспекти

Стаття присвячена аналізу особливостей призначення та проведення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Україні. Окрему увагу приділено значенню експертного висновку для формування обґрунтованої правової позиції у судовому процесі, а також дослідженню типових помилок, що виникають під час призначення експертизи у сфері інтелектуальної власності. На основі проведеного аналізу сформульовано практичні рекомендації для учасників справи щодо організаційних засад призначення судової експертизи у спорах про захист прав інтелектуальної власності.

У сучасних умовах активного розвитку цифрової економіки, коли дедалі більше процесів у суспільстві пов'язано з використанням знань, технологій і результатів творчої діяльності, судова експертиза у сфері інтелектуальної власності набуває особливого значення. У спорах щодо авторського права, торговельних марок, промислових зразків чи винаходів висновок експерта може мати вирішальне значення як доказ для встановлення фактичних обставин справи.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу» [1], судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла з

метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Висновок експерта є одним із джерел доказів, передбачених процесуальними кодексами України. Процесуальне законодавство, зокрема стаття 76 Цивільного процесуального кодексу України [2] визначає, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги чи заперечення учасників справи. До засобів доказування належать письмові, речові та електронні докази, висновки експертів і показання свідків. Отже, висновок експерта у сфері інтелектуальної власності є самостійним та важливим засобом доказування.

Правові та організаційні засади призначення і проведення експертизи визначаються Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, та іншими нормативно-правовими актами з питань судової експертизи.

Особливістю експертизи у сфері інтелектуальної власності є те, що її можуть проводити не лише державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, які мають відповідну кваліфікацію. Відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу» [1], судовим експертом може бути особа, яка має необхідні спеціальні знання, відповідну вищу освіту, пройшла спеціальну підготовку, склала кваліфікаційний іспит та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

У сфері інтелектуальної власності передбачено низку експертних спеціальностей, серед яких: дослідження літературних і художніх творів; комп'ютерних програм і баз даних; торговельних марок; промислових зразків; винаходів і корисних моделей; географічних зазначень; комерційної таємниці та ноу-хау тощо. Переважна частина спорів у цій сфері

стосується торговельних марок, винаходів та об'єктів авторського права.

З метою забезпечення належної якості експертного дослідження та дотримання меж компетенції судового експерта особливого значення набуває дослідження організаційних засад призначення судової експертизи, зокрема типових помилок, що виникають на цій стадії. Окрему увагу доцільно приділити практичним рекомендаціям щодо формування запитів та якості підготовки матеріалів для проведення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Реалізація зазначених рекомендацій спрямована на підвищення якості підготовки матеріалів для експертного дослідження та забезпечення належного процесуального використання висновку експерта як доказу в судовому провадженні.

Практика свідчить, що одним із ключових чинників результативності експертизи є коректне формулювання питань до експерта. Однією з найпоширеніших помилок є постановка перед експертом правових питань, які належать до компетенції суду. Наприклад, питання «Чи є порушення прав інтелектуальної власності?» або «Чи є використання незаконним?» мають юридично-оціночний характер та не повинні ставитися на вирішення експерта. Натомість питання, що ставляться перед експертом, мають стосуватися виключно фактичних обставин, які потребують спеціальних знань щодо визначення властивостей об'єктів у сфері інтелектуальної власності.

Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5), визначено орієнтовний перелік питань, які можуть ставитися перед експертом, зокрема щодо визначення властивостей об'єктів промислової власності, авторського права та суміжних прав.

Метою експертного дослідження є надання обґрунтованого висновку з питань, що входять або можуть увійти до предмета судового розгляду. Так, у справах щодо торговельних марок експерт може досліджувати тотожність або ступінь

схожості позначень, наявність розрізняювальної здатності, належність позначення до загальноновживаних символів чи термінів, а також здатність знака вводити споживачів в оману. У сфері авторського права предметом експертного дослідження можуть бути наявність ознак творчого характеру твору, факти його відтворення чи переробки, використання персонажів або цитат у торговельних марках, а також відповідність об'єкта дослідження ознакам об'єкта авторського права. У справах щодо промислових зразків експерт може встановлювати, чи використано у виробі всю сукупність суттєвих ознак відповідного промислового зразка. Саме коректне визначення предмета експертного дослідження забезпечує процесуальну допустимість і доказову цінність висновку експерта у межах судового розгляду.

Не менш важливим є належне оформлення та комплектність матеріалів, що передаються на дослідження. Особливої актуальності це питання набуває в справах щодо цифрових об'єктів авторського права, зокрема комп'ютерних програм, фотографій, аудіовізуального контенту чи дизайнерських рішень. Відсутність належної фіксації цифрових доказів, подання неякісних скріншотів або матеріалів без ідентифікуючих реквізитів може унеможливити проведення повноцінного експертного дослідження або спричинити необхідність витребування додаткових матеріалів чи їх повернення без проведення експертизи.

Слід також ураховувати комплексний характер багатьох об'єктів інтелектуальної власності. Один і той самий об'єкт, наприклад етикетка товару, може одночасно охоронятися як торговельна марка, промисловий зразок та об'єкт авторського права. У таких випадках може виникати потреба в проведенні комплексної експертизи із залученням експертів різних спеціальностей. Ігнорування міждисциплінарної природи об'єкта може призвести до неповноти дослідження фактичних обставин справи, що, у свою чергу, знижує доказову цінність та процесуальну значущість висновку експерта. Урахування комплексної природи об'єктів інтелектуальної власності є необхідним для забезпечення належності та допустимості висновку

судової експертизи як доказу, а також дієвого захисту прав інтелектуальної власності.

У сукупності зазначені недоліки під час організації призначення експертизи можуть мати такі наслідки: затягування судового процесу; ускладнення доведення правової позиції; додаткові витрати на проведення повторних або додаткових експертиз; ризик відхилення доказів судом; отримання неналежного або недопустимого доказу внаслідок проведення експертизи неуповноваженою особою чи з порушенням встановленого порядку її призначення та оформлення тощо.

Процесуальне законодавство закріплює принцип змагальності як одну з основоположних засад судочинства, відповідно до якого учасники справи мають право самостійно подавати до суду докази, зокрема висновки експертів, тоді як суд призначає експертизу лише у випадках, прямо визначених законом. Такий підхід у цілому сприяє підвищенню ефективності доказування, скороченню строків проведення судових експертиз та прискоренню розгляду справ.

У цьому контексті для забезпечення належної якості висновку експерта особливого значення набуває дотримання організаційних вимог щодо залучення судового експерта за зверненням учасника справи ще до подання позову до суду. Важливою організаційною гарантією є перевірка кваліфікації судового експерта, зокрема наявності у нього відповідної експертної спеціальності в Реєстрі атестованих судових експертів. Необхідно також урахувувати особливості оформлення завдання на проведення експертизи та визначення її процесуального призначення. У запиті на проведення експертизи доцільно чітко зазначати вид судочинства, для якого готується висновок, з метою забезпечення його належного процесуального використання як доказу. За відсутності такої процесуальної прив'язки існує ризик того, що суд може критично оцінити або не врахувати відповідний висновок як доказ у разі його невідповідності вимогам процесуального законодавства. Крім того, слід враховувати, що висновок експерта, підготовлений на

замовлення учасника справи, повинен містити відомості про обізнаність експерта щодо кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий висновок.

Висновок експерта, підготовлений на договірних засадах, за умови дотримання встановлених законодавством вимог щодо форми та змісту, є належним і допустимим доказом у судовому процесі.

Таким чином, учасники справи можуть завчасно формувати доказову базу та подавати до суду висновки експертів разом з іншими доказами. Це, у свою чергу, дозволяє стороні комплексно оцінити перспективи спору, формувати належну доказову базу та виробити дієву процесуальну стратегію. Сторона отримує можливість самостійно визначити коло питань, що ставляться перед експертом, скоригувати правову позицію ще на стадії підготовки матеріалів до звернення до суду, а також оцінити доцільність подання позову. У результаті це сприяє мінімізації процесуальних ризиків у разі, якщо висновки експертного дослідження свідчитимуть про відсутність достатніх підстав для задоволення позовних вимог.

Слід відмітити, що експертний висновок також може стати важливим засобом досудового врегулювання спору. Ознайомлення потенційного відповідача з ґрунтовною експертною аргументацією може стимулювати його до компромісного вирішення конфлікту шляхом укладення мирової угоди або часткового добровільного задоволення вимог. Це пояснюється тим, що в умовах змагального процесу такий висновок набуває значної доказової ваги, формуючи в сторони спору об'єктивне уявлення про перспективи судового розгляду та можливі ризики негативного судового рішення.

Отже, судова експертиза у сфері інтелектуальної власності є не лише важливим процесуальним засобом доказування, а й одним із важливих інструментів ефективного захисту прав на результати творчої та інноваційної діяльності. В умовах розвитку цифрових технологій та специфіки об'єктів інтелектуальної власності висновок експерта може набувати вирішального значення для встановлення фактичних обставин справи.

Водночас ефективність його використання залежить не лише від фаховості та компетентності судового експерта, а й від правильного визначення виду експертизи, чіткого формулювання питань, належної підготовки матеріалів і дотримання процесуальних вимог.

Перелік використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, № 42. Ст. 492.

Олександр Білик

*судовий експерт Західноукраїнського відділення
Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України, м. Івано-Франківськ, Україна*

Проблемні питання проведення судової експертизи комп'ютерних програм та баз даних в умовах цифрової трансформації

Цифрова трансформація суспільства зумовила стрімке поширення програмного забезпечення та баз даних як об'єктів цивільних, господарських і кримінально-правових відносин. У цьому контексті судова комп'ютерно-технічна експертиза комп'ютерних програм та баз даних набуває дедалі більшого практичного значення, водночас стикаючись із суттєвими методологічними та правовими викликами. Об'єктами судово-експертної діяльності все частіше стають не лише окремі програмні продукти, а комплексні системи, що включають хмарні бази даних, API-інтерфейси та алгоритми, які захищені авторським правом.

Передусім слід зазначити відсутність єдиного нормативно-правового визначення понять «комп'ютерна програма» та «база даних» у контексті судово-експертної діяльності. Чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» [1] закріплює охорону цих об'єктів, однак не містить операційних критеріїв, необхідних для проведення ідентифікаційних і діагностичних досліджень у судово-експертній практиці. Це породжує термінологічну невизначеність при формулюванні питань, що виносяться на вирішення експерта. Щодо баз даних (компіляцій даних), особливої уваги потребує питання визначення критерію «оригінальності» підбору та розташування даних. В умовах використання динамічних систем керування базами даних (СУДБ), де структура даних постійно змінюється, експертиза має зосереджуватися на аналізі логічної структури (схеми бази даних) та інструментарію, що забезпечує

функціонування бази. Перспективним напрямком вбачається розробка уніфікованої методики застосування автоматизованих систем аналізу коду для підтвердження факту запозичення програмних рішень. Це дозволить підвищити об'єктивність експертних висновків та забезпечити надійний захист прав інтелектуальної власності в умовах європейської інтеграції України.

Ключовою проблемою при дослідженні комп'ютерних програм є ідентифікація ознак копіювання за наявності значних модифікацій програмного коду (обфускації). Традиційні методи порівняльного аналізу втрачають ефективність при порівнянні версій, розроблених з використанням різних фреймворків. У таких випадках доцільним є перехід до аналізу семантичної близькості архітектури програмного забезпечення.

Окремою проблемою є методичне забезпечення досліджень. Наявні методики судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності здебільшого орієнтовані на традиційні носії та не враховують специфіки хмарних, контейнерних і розподілених програмних систем. Встановлення факту тотожності або схожості програмного коду потребує застосування спеціалізованого інструментарію, зокрема засобів статичного та динамічного аналізу, методів виявлення запозичень (plagiarism detection), порівняння хеш-сум і бінарних сигнатур. Водночас єдиних стандартів щодо їх застосування у судово-експертній практиці України досі не існує [2].

Значну складність становить дослідження баз даних. З позиції авторського права охороні підлягає творчий добір та розташування елементів, а не самі дані [1]. Відтак перед експертом постає завдання розмежувати охоронюваний структурний елемент бази даних від неохоронюваного змістовного наповнення, що вимагає комплексного техніко-юридичного аналізу. Додаткові труднощі виникають при дослідженні динамічних баз даних, вміст яких змінюється в режимі реального часу, а також при роботі з зашифрованими або фрагментованими схопцями даних.

Серйозною перешкодою залишається проблема забезпечення допустимості цифрових доказів. Отримання програм-

ного забезпечення та баз даних як об'єктів дослідження потребує суворого дотримання процедур збору, фіксації та зберігання цифрових слідів із застосуванням засобів захисту від запису (write-blockers) та верифікації цілісності (хешування). Будь-які порушення цього ланцюга зберігання доказів (chain of custody) можуть поставити під сумнів висновок експерта [3].

Окремо варто виділити проблематику дослідження програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом (open-source). Встановлення факту неправомірного використання такого ПЗ потребує перевірки дотримання умов відповідних ліцензій (GNU GPL, MIT, Apache тощо), що виходить за межі традиційного порівняльного дослідження коду та наближається до правової аналітики, яка за чинним законодавством не є предметом судової експертизи [4].

Нарешті, актуальною є проблема кваліфікації експертів. Дослідження комп'ютерних програм та баз даних вимагає поєднання компетентностей у галузі програмної інженерії, кібербезпеки та права інтелектуальної власності, що зумовлює необхідність розвитку міждисциплінарних підходів до підготовки судових експертів цього напрямку.

Типовим прикладом складності експертного дослідження є випадок оцінки факту несанкціонованого запозичення бази даних користувачів мобільного застосунку. При порівнянні двох СУБД було виявлено ідентичність не лише структури таблиць, а й специфічних «артефактів»: залишків тестових даних, унікальних значень ID (що не були згенеровані випадково, а є наслідком специфічного алгоритму інкременту) та ідентичних назв нетипових допоміжних полів, що не впливають на функціональність, але є «підписом» розробника. Експертний аналіз таких структурних збігів, поєднаний із перевіркою часових міток створення записів у журналах СУБД, дозволив довести факт запозичення бази даних навіть за умови візуальної зміни інтерфейсу застосунку. Цей кейс підкреслює, що об'єктом експертного дослідження має виступати не лише «верхній шар» програми, а й внутрішня логіка організації та обробки даних (компіляцій даних).

Таким чином, проведення судової експертизи комп'ютерних програм і баз даних в умовах цифрової трансформації потребує: уніфікації понятійного апарату; розробки актуалізованих методик із урахуванням сучасних архітектур ПЗ; впровадження стандартів збору та верифікації цифрових доказів; чіткого розмежування технічних та правових питань у межах експертного дослідження. Щодо баз даних (компіляцій даних), особливої уваги потребує питання визначення критерію «оригінальності» підбору та розташування даних. В умовах використання динамічних систем керування базами даних (СУДБ), де структура даних постійно змінюється, експертиза має зосереджуватися на аналізі логічної структури (схеми бази даних) та інструментарію, що забезпечує функціонування бази.

Враховуючи викладене, вбачається необхідність впровадження стандартизованих методик оцінки семантичної близькості програмного забезпечення, що базуються на методах математичної статистики та аналізі графів залежностей у коді, що є особливо актуальним для захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>
2. Черемнова А., Белік Л. Цифрова інформація як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. Криміналістика і судова експертиза. 2023. Вип. 68. С. 57-64. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.06>.
3. Casey E. Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet. 3rd ed. Academic Press, 2011. 840 p.
4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
5. Науково-методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Валентин Верьовкін

*кандидат філологічних наук, докторант, мол. л-т, головний
державний інспектор Державної податкової
служби України м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5849-9885>*

Актуалізація спеціальності 13.8 в умовах розвитку цифрових технологій

Сучасний розвиток цифрових технологій формує нові підходи до розуміння та охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Особливої актуальності набуває питання охорони ноу-хау як комерційної таємниці, що має економічну цінність внаслідок своєї обмеженої доступності та практичної значущості.

Дискусійним у науковій та практичній площині залишається питання розмежування понять «комерційна таємниця» та «ноу-хау». Досить часто складність такого розмежування пов'язана з тим, що комерційна таємниця фактично є складовою ширшого поняття «таємниця».

У правовій системі існують різні види таємниці залежно від характеру інформації та правового режиму її охорони. Разом з цим кожен з видів таємниці має власний предмет правового регулювання, спеціальний порядок доступу, використання, зберігання та відповідальності за незаконне розголошення.

Інформація в Україні поділяється залежно від режиму доступу на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом (далі – ІЗОД). ІЗОД, у свою чергу, охоплює відомості, доступ до яких обмежується відповідно до законодавства з метою захисту прав та законних інтересів особи, суспільства, держави або суб'єкта господарювання. Далі ми маємо поділ на конфіденційну, таємну та службову інформацію. Конфіденційною є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, а таємною визнається інформація,

розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству або державі та яка охороняється законом.

Цивільний кодекс України встановлює, що комерційною таємницею є інформація, яка є секретною, має комерційну цінність у зв'язку з її невідомістю третім особам та була предметом адекватних заходів щодо збереження її секретності [5]. Саме тому правова охорона комерційної таємниці безпосередньо залежить від фактичного забезпечення режиму секретності.

Ноу-хау при цьому може розглядатися як окрема форма комерційної таємниці, що переважно охоплює технічні, технологічні, організаційні або практичні знання, отримані внаслідок досвіду, досліджень та випробувань. Відповідно до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», ноу-хау визначається як технічна, організаційна або комерційна інформація, що отримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва продукції, технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям незагальновідомості та істотності [4].

У сфері інформаційних технологій особливого значення набуває не тільки проблема вибору юрисдикції, а й належного механізму правової охорони цифрових об'єктів. Під час дослідження практики функціонування компаній з розробки програмного забезпечення звертається увага на те, що програмний код переважно охороняється авторським правом, тоді як окремі елементи інтерфейсу або графічного оформлення можуть бути об'єктами дизайнерської чи патентної охорони. Разом із тим окремі технічні рішення, способи реалізації процесів або форми можуть підлягати патентній охороні за умови їх практичного технічного застосування. Водночас внутрішня логіка роботи системи, алгоритми, конфігурації цифрової інфраструктури, AI-моделі та технологічні процеси нерідко охороняються саме як ноу-хау та комерційна таємниця [1].

Водночас у законодавстві України простежується певна неузгодженість термінології щодо співвідношення понять «комерційна таємниця» та «ноу-хау». Зокрема, Цивільний кодекс України визначає комерційну таємницю як об'єкт права інтелектуальної власності. Натомість Закон України «Про режим іноземного інвестування» відносить до об'єктів інтелектуальної власності, права на які можуть виступати як іноземна інвестиція, саме ноу-хау. При цьому Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає ноу-хау як сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих [7, с. 173–176]. Але зважаючи на різні часові проміжки подій, які були предметом досліджень та прийняттям нових законів, деякі питання неузгодженості можуть не існувати на даний момент.

Тим не менш така законодавча неузгодженість зумовлює наукові дискусії щодо правової природи ноу-хау та його співвідношення з комерційною таємницею. У сучасній правовій доктрині переважає підхід, відповідно до якого ноу-хау розглядається як окремий різновид комерційної таємниці, що переважно охоплює технічні, технологічні та практично значущі знання, отримані в результаті досвіду, досліджень і випробувань.

Водночас однією з ключових ознак комерційної таємниці є відсутність вільного законного доступу до інформації. Якщо відповідна інформація може бути отримана законним шляхом, зокрема шляхом аналізу відкритих джерел, відкритих програмних рішень, технічної документації або зворотного технічного аналізу, вона, як правило, не визнається комерційною таємницею [6].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на визначення поняття цифрового середовища, як середовища, створеного за допомогою комп'ютерних технологій, яке забезпечує взаємодію між людьми, цифровими агентами, товарами та цифровими ресурсами [2]. При цьому наголошується, що цифрове середовище не має традиційних державних кордонів, а

технологічний розвиток часто випереджає можливості правового регулювання [2].

Сучасне цифрове середовище формує нові форми існування ноу-хау, де потенційними об'єктами правової охорони можуть виступати цифрові процеси, алгоритми, генеративні AI-моделі, системи обробки даних, архітектури цифрових платформ та інші технологічні рішення, що мають економічну цінність у зв'язку з їх обмеженою доступністю та практичною значущістю. За умови відповідності критеріям секретності, істотності та обмеженого доступу такі об'єкти можуть розглядатися як ноу-хау та охоронятися в режимі комерційної таємниці.

У зв'язку з цим у цифровому середовищі особливої актуальності набувають питання дослідження цифрових доказів та застосування спеціальних знань у сфері цифрової криміналістики. Згідно з напрямом судово-експертної діяльності 13.8 «Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями», основними завданнями експертизи є встановлення ознак комерційної таємниці, ознак ноу-хау, можливості набуття інформації шляхом зворотного технічного аналізу продукції, а також документальне дослідження можливості отримання певного результату шляхом власних наукових досліджень [3].

В контексті дослідження питань охорони комерційної таємниці та ноу-хау важливе значення мають праці О. В. Крайнева, які належать до фундаментальних українських навчально-практичних видань з питань корпоративної безпеки, захисту інформації та протидії витоку конфіденційних відомостей.

У науковій літературі підкреслюється, що життєздатність права на комерційну таємницю значною мірою залежить від ефективності заходів, які вживає сам правоволоділець для збереження секретності відповідної інформації [6; 7, с. 173–179]. Відповідно, одним із ключових аспектів дослідження ноу-хау є встановлення фактичного ступеня секретності інформації та реального рівня її захищеності. У межах такого дослідження може оцінюватися: чи існували договори про нерозголошення інформації, чи був обмежений доступ до цифрових ресурсів,

чи застосовувались засоби автентифікації та шифрування, чи здійснювалось журналювання дій користувачів, чи використовувалися внутрішні політики інформаційної безпеки та чи було визначено коло осіб, які мали доступ до конфіденційної інформації. Саме сукупність організаційних, технічних та правових заходів дозволяє оцінити, наскільки збереженню інформації приділено увагу як по відношенню до комерційної таємниці.

Таким чином, охорона ноу-хау у цифровому середовищі може потребувати міждисциплінарного підходу та комплексного поєднання механізмів права інтелектуальної власності, інформаційного права, кібербезпеки та цифрової криміналістики.

Перелік використаних джерел

1. DIGITAL LAW : курс з юридичного супроводу IT-бізнесу / Business Consulting Academy. URL: <https://www.bca.education/digital-law/>
2. Tax Fraud in a Digital Environment – Investigating the digital scene : навчальні матеріали міжнародного курсу / Center of Excellence in Finance. Ljubljana, 28 February 2022.
3. Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями. URL: <https://nncise.org.ua/ekspertna/13-8-doslidjennya-pov-komerc-taem>
4. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16>
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 611 від 09.08.1993 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-п>
6. Сляднева Г. О. Комерційна таємниця. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 298–311.
7. Турчин Л. Я. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарських товариств : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії) : 12.00.03. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/dis-2.pdf>

Інна Голова

*здобувач 3 рівня освіти Національного транспортного
університету за спеціальністю 051 «Економіка»,
заслужений економіст України, начальник відділу Центру
судових і спеціальних експертиз Українського науково-
дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
ORCID: 0000-0001-9717-7109*

Використання методу відтворення при проведенні економічних експертиз у сфері інтелектуальної власності

Конституцією України закріплено право кожного громадянина на володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Важливість права інтелектуальної власності підкреслена тим, що законодавець виокремив відносини щодо цих прав в окрему книгу. Книгою четвертою Цивільного Кодексу України передбачено, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об’єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. Порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену Кодексом, іншим законом чи договором.

Об’єкти права інтелектуальної власності, як і інші майнові права, можуть належати фізичним та юридичним особам, є об’єктами продажу, вносяться до статутних фондів господарських товариств.

За таких обставин, важливим є використання усіх методичних підходів до оцінки прав на об’єкти права інтелектуальної власності.

У національних, європейських та міжнародних стандартах оцінки традиційно використовуються порівняльний, дохідний та витратний методичні підходи.

Експерти з економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності, відповідно до Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» при визначенні вартості об'єктів права інтелектуальної власності використовують Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав», затверджений постановою КМУ від 10.09.2003 № 1440, а також Національний стандарті №4 «Оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності», затверджений постановою КМУ від 03.10.2007 № 1185.

Пунктом 18 Національного стандарту №4 передбачено «Витратний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки.

Витратний підхід застосовується для визначення залишкової вартості заміщення (відтворення) майнових прав інтелектуальної власності шляхом вирахування з вартості відтворення (заміщення) величини зносу.

Вартість відтворення майнових прав інтелектуальної власності визначається шляхом застосування методу прямого відтворення, а вартість заміщення – методу заміщення.

Метод прямого відтворення ґрунтується на визначенні поточної вартості витрат, пов'язаних із створенням (розробленням) або придбанням на дату оцінки майнових прав інтелектуальної власності, які оцінюються, приведенням об'єкта права інтелектуальної власності в стан, що забезпечує його найбільш ефективне використання, з урахуванням витрат на правову охорону, маркетингові дослідження, рекламу тощо, а також розмір прибутку суб'єкта господарювання, який створив (розробив) такий об'єкт.

Метод заміщення застосовується для оцінки майнових прав інтелектуальної власності, заміщення яких можливе та економічно доцільне. Вартість заміщення визначається на підставі інформації про поточну вартість витрат станом на дату

оцінки на створення (розроблення) або придбання, приведення об'єкта права інтелектуальної власності, подібного до об'єкта права інтелектуальної власності, майнові права на який оцінюються і який за своїми споживчими, функціональними, економічними показниками може бути йому рівноцінною заміною, в такий стан, що забезпечує його найбільш ефективне використання, а також інформації про витрати, пов'язані з проведенням маркетингових досліджень і рекламою подібного об'єкта, та про розмір прибутку суб'єкта господарювання, який створив (розробив) подібний об'єкт.

Поточна вартість витрат зменшується на величину зносу (знецінення) майнових прав інтелектуальної власності, яка визначається залежно від залишкового строку корисного використання об'єкта оцінки методом строку життя. Метод строку життя передбачає визначення зносу шляхом ділення фактичного строку корисного використання об'єкта права інтелектуальної власності, майнові права на який оцінюються, на суму фактичного та залишкового строків корисного використання такого об'єкта.

Залишковий строк корисного використання визначається на підставі результатів порівняльного аналізу строків корисного використання подібних об'єктів права інтелектуальної власності або виходячи із строку чинності майнових прав інтелектуальної власності, що оцінюються. У разі припущення про безкінечно довгий строк корисного використання об'єкта оцінки знос не враховується.

Особливістю застосування зазначених методів витратного методичного підходу є калькулювання витрат на створення об'єкта права інтелектуальної власності.

При цьому важливим є врахування чи створюється об'єкт права на замовлення (наприклад науково-технічна продукція за державним замовленням) чи розробляється на підприємстві для використання в господарській діяльності.

У разі розробки об'єкта права інтелектуальної власності для визначення його вартості експерт має керуватись нормативними документами, які регулюють процес ціноутворення в державному секторі, наприклад постановою КМУ від

17 березня 2021 р. № 309 «Про затвердження Порядку формування та коригування очікуваної вартості товарів, робіт і послуг оборонного призначення, закупівля яких здійснюється за неконкурентною процедурою», або Типовим положенням з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), затвердженого постановою КМУ від 20.07.1996 № 830 (у разі визначення вартості на дату у минулому). Також у пригоді стане перелік і склад статей калькулювання собівартості наведений у ст. 11 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати».

Отже, за умови наявності первинних документів бухгалтерського обліку та калькуляції витрат, експертами при проведенні економічних експертиз у сфері інтелектуальної власності для збільшення достовірності отриманого розміру вартості об'єкта доцільно використовувати метод відтворення в рамках витратного методичного підходу.

Слід зазначити, що даний метод буде корисним при визначенні вартості науково-дослідних робіт, комп'ютерних програм (так званий метод підсумовування витрат СОСОМО), торговельних марок.

В залежності від об'єкта права інтелектуальної власності та його можливої комерціалізації метод відтворення може розглядатись як єдиноможливий так і використаний у комбінуванні з іншими методичними підходами.

Перелік використаних джерел

1. Голова І.Г. Методи оцінки складових інтелектуального капіталу, тези на Міжнародній Науковій Конференції "*Економічний та соціальний вплив конфліктів на сучасний світ*", 23 травня 2024 року, Варшава-Київ. С.

2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/ed20010712#Text>

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10.09.2003. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>

4. Постанова КМУ «Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 03.10.2007 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>

5. Спіцина А.Є., Голова І.Г. Роль інтелектуального капіталу у формуванні вартості підприємства транспортного комплексу в умовах активізації інноваційної діяльності та повномасштабної війни/ Автомобільні дороги і дорожнє будівництво. 2024. №116.1. С.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116#Text>

Інна Голова
*аспірантка кафедри економіки Національного
транспортного університету начальник відділу Українського
науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
ORCID: 0000-0001-9717-7109*

Особливості оцінки складових інтелектуального капіталу в сучасних умовах проведення оцінки та судової експертизи

Вплив економіки знань та інформатизації на економічний розвиток суб'єктів господарської діяльності обумовлює потребу в дослідженні існуючих підходів і інструментів оцінювання інтелектуального капіталу та його структурних елементів як чинника забезпечення економічної безпеки. Ускладнює дослідження у цьому напрямку, неоднорідність об'єкта дослідження, оскільки склад та структура інтелектуального капіталу залежить від сфери діяльності досліджуваного підприємства. Той факт що більшість підприємств мають спроби оцінити інтелектуальний капітал, підтверджує важливість та актуальність цієї проблеми.

Відомо, що судова експертиза є вирішальним інструментом для забезпечення безпеки та цілісності системи правосуддя. В умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів особливого значення набуває питання уніфікації методичних підходів та гармонізації національних стандартів судово-експертної діяльності з міжнародними нормами. Це зумовлено необхідністю забезпечення порівнянності результатів експертних досліджень, підвищення рівня довіри до висновків експертів та інтеграції української експертної практики у світовий професійний простір.

Міжнародні стандарти, зокрема стандарти ISO серії 17000, Міжнародні стандарти оцінки (IVS), а також Керівні принципи ENFSI (European Network of Forensic Science

Institutes), визначають ключові вимоги до якості, достовірності та прозорості експертних процедур. Їх застосування сприяє підвищенню наукової обґрунтованості судових експертиз, удосконаленню процедур акредитації експертних установ, а також формуванню єдиних етичних і професійних критеріїв діяльності експертів.

В Україні впровадження міжнародних стандартів у сфері судової експертизи перебуває на етапі активного розвитку. З одного боку, національне законодавство поступово інтегрує норми міжнародної практики, з іншого – існують певні проблеми нормативного, методичного та інституційного характеру, які стримують ефективне використання міжнародних підходів у судово-експертній діяльності.

Як оцінювачі, так і судові експерти, які виконують експертизи з питань визначення вартості об'єктів дослідження, використовують у своїй діяльності, як нормативну базу вужького напрямлення: Закон України «Про судову експертизу» та відомчі інструкції про призначення та проведення судових експертиз, так і законодавство з питань оцінки майна і майнових прав. Чинний Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [1] був прийнятий у 2001 році і за цей період практично не змінювався. Зобов'язання України перед Міжнародним валютним фондом у межах Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility) спрямоване на забезпечення макрофінансової стабільності, реформи управління державними фінансами, боротьбу з корупцією, посилення незалежності НБУ та післявоєнне відновлення економіки, передбачає імплементацію в Україні міжнародних (європейських) стандартів оцінки майна.

Крім того, необхідність внесення змін до вказаного закону вимагається з огляду на таке:

- використання визнаних у Світовій оціночній спільноті алгоритмів для визначення збитків від військової агресії;

- прозорість функціонування податкової системи та наповнення бюджету, в тому числі і від угод купівлі-продажу за справедливою вартістю;
- надійності банківського сектору, яка забезпечується в тому числі і надійністю та якістю заставного майна.

Розглянемо детальніше основні положення Проекту Закону про оцінку №13435 від 27.06.2025 та можливості використання його положень при проведенні судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, що мають на меті встановлення вартості прав на складові інтелектуального капіталу.

Пунктом 5 статті 5 Проекту Закону про оцінку №13435 від 27.06.2025 передбачено, що «Діяльність судових експертів, що полягає у визначенні вартості майна у межах судової експертизи відповідно до законодавства України про судову експертизу, у цій частині прирівнюється до професійної оціночної діяльності та регулюється цим Законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері оцінки майна та міжнародними стандартами оцінки в обсязі, визначеному цим Законом».

Новий законопроект у сфері оцінки майна та майнових прав передбачає перехід до Міжнародних стандартів або Європейських стандартів, в залежності від бажання (потреб) замовника оцінки або умов договору. Цей підхід може бути реалізований при проведенні оцінки майнових прав на задоволення власників таких прав. При проведенні судової експертизи складових інтелектуального капіталу від судового експерта вимагається погодження виду застосованих стандартів із органом досудового розслідування чи суду, що суперечить положенням Закону України «Про судову експертизу» в частині можливості самостійного вибору судовим експертом методики проведення дослідження.

До прикладу, порівняємо положення IVS 210 (Intangible Assets) із Національним стандартом №4 «Оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності» (далі – НСО №4).

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика стандартів

Критерій	IVS 210 (Intangible Assets)	НСО №4 (Оцінка майнових прав ІВ)
1. Об'єкти оцінки	Усі нематеріальні активи , включно з правами інтелектуальної власності, гудвілом, ліцензіями, клієнтськими базами, програмним забезпеченням тощо.	Переважно майнові права інтелектуальної власності (ІВ) – патенти, авторські права, торговельні марки, ноу-хау, промислові зразки тощо.
2. Підхід до термінології	Використовує ширше поняття " нематеріальні активи " (intangible assets), не обмежуючись ІВ.	Фокусується саме на майнових правах ІВ , які є складовою нематеріальних активів.
3. Основні підходи до оцінки	Визнає три підходи: витратний, ринковий, дохідний .	Також визнає три підходи: витратний, порівняльний (ринковий), дохідний . Аналогічна класифікація.
4. Методи оцінки	- Метод вартості відтворення/заміщення; - Метод роялті; - Метод надлишкових прибутків (МРЕЕМ); - Метод звільнення від роялті.	- Метод витрат на створення/відтворення; - Метод роялті; - Метод прибутку, що генерується об'єктом; - Метод аналогів продажів.
5. Визначення вартості	Може визначати ринкову, інвестиційну або справедливую вартість , залежно від мети оцінки.	Визначає ринкову, ліквідаційну або спеціальну вартість відповідно до мети оцінки.
6. Вимоги до інформації	Вимагає аналізу правового статусу, строку корисного використання, контролю над активом, ринку використання.	Також вимагає аналізу правового захисту ІВ, строку дії охоронного документа, доходності, витрат і ризиків.
7. Економічне життя активу	Акцентує на економічному (а не лише юридичному) строку життя активу.	Наголошує на строках дії охоронних документів , проте допускає врахування економічного життя.

8. Ви- моги до звіту про оцінку	Повинен містити опис активу, мету оцінки, застосовані підходи, припущення, обмеження, висновок про вартість.	Визначає аналогічну структуру звіту: опис об'єкта, мету оцінки, методику, розрахунки, висновки.
9. Регу- лятор- ний ста- тус	Має рекомендацій- ний характер, викорис- товується для гармоні- зації міжнародної прак- тики.	Має обов'язковий характер в Україні для сертифікованих оцінювачів.
10. Оріє- нтація станда- рту	Більш гнучкий і кон- цептуальний , адапту- ється до різних ринко- вих умов і цілей оцінки.	Більш формалізований і но- рмативний , визначає чіткі вимоги до звіту й процедур оцінки.
11. Викор- истання в бухгал- терії	Узгоджується з IFRS (зокрема IAS 38 та IFRS 3) щодо визнання нематеріальних активів.	Узгоджується з П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” та національною системою бухгалтерського обліку.

У результаті порівняльного аналізу встановлено, що **IVS 210 «Intangible Assets»** та **НСО №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»** ґрунтуються на спільних принципах оцінки – витратному, порівняльному (ринковому) та дохідному підходах. Водночас IVS 210 має **універсальний і концептуальний характер**, охоплюючи широкий спектр нематеріальних активів, тоді як НСО №4 є **нормативно деталізованим документом**, орієнтованим переважно на оцінку **майнових прав інтелектуальної власності** в межах національної правової системи. Таким чином, український стандарт конкретизує положення IVS 210 з урахуванням правового, економічного та бухгалтерського контексту України.

З огляду на зазначене, на нашу думку, використання при оцінці (чи то в рамках оцінки чи то в рамках судової експертизи) складових інтелектуального капіталу міжнародних стандартів дозволить гармонізувати сферу оцінки.

Перелік використаних джерел:

1. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Проект Закону про оцінку № 13435 від 27.06.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56685>
4. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-п#Text>
5. International valuation standarts. URL: <https://ivsc.org>
6. Голова І. Г. Інтелектуальний капітал як чинник розвитку підприємств транспортного комплексу. матеріали IX Міжнародної наукової конференції «наукові тренди постіндустріального суспільства» 21.03.2025. м. Тернопіль. С. 54-59. ISBN 978-617-8440-60-2 DOI [10.62731/mcnd-21.03.2025](https://doi.org/10.62731/mcnd-21.03.2025)
7. Спіцина А. Є., Голова І. Г. Управління інтелектуальним капіталом підприємств транспортного комплексу в умовах цифровізації. / *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 2024, №3(87). С.179-191.
URL: <https://ev.nmu.org.ua/docs/2024/EV20243.pdf>
<https://doi.org/10.33271/ebdut/87.179>

Ростислав Головач
*судовий експерт Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз Міністерства
юстиції України, м. Київ, Україна*

Захист прав інтелектуальної власності в умовах Європейської інтеграції України в контексте судової військової експертизи

Загальновідомо, що 11 липня 2017 року Рада Європейського Союзу завершила процес ратифікації Угоди про асоціацію з Україною, яка набула чинності 1 вересня 2017 року. [1] Захист інтелектуальної власності (далі – ІВ) в Україні розвивається в напрямі гармонізації з правом ЄС у межах Угоди про асоціацію та профільної реформи ІВ. Тема не лише внутрішньодержавна, а й частина європейської правової інтеграції.

У сучасних умовах європейської інтеграції України особливої актуальності набувають питання правової охорони та захисту прав ІВ, що виникають у сфері діяльності, зокрема Міністерства оборони України та Збройних Сил України, як суб'єктів, у діяльності яких створюються об'єкти авторського права.

Значна частина результатів інтелектуальної діяльності створюється зокрема військовослужбовцями під час виконання службових обов'язків, що зумовлює специфічний характер їх правового режиму.

Військовослужбовці можуть бути авторами всіх передбачених законодавством об'єктів авторського права [2, Цит. за: ст. 6], якщо результат їхньої діяльності має творчий характер і виражений у об'єктивній формі, незалежно від того, чи створений він у службовому порядку, при цьому правовий режим майнових прав визначається характером службового завдання та умовами їх закріплення.

Відповідно до статей 433-440 Цивільного кодексу України об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, науки, зокрема: літературні письмові твори наукового характеру,

включаючи наукові, навчальні та методичні видання. Особисті немайнові права автора є невідчужуваними та охороняються незалежно від умов створення твору [3].

Суб'єктами авторського права – автори творів, зазначених у частині першій статті 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права. Серед таких нерідко є військовослужбовці військових частин, кораблів, управлінь, штабів, організацій, установ і військових навчальних закладів Збройних Сил України (далі – військові частини) (Цит. за: Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. Вступ).

За останніми законодавчими змінами авторство на об'єкти, створені під час проходження військової служби, належить військовослужбовцю, а держава отримує право використовувати їх для потреб оборони¹.

Майнові права інтелектуальної власності на службові твори можуть належати військовій частині або державі у разі їх створення у межах службових обов'язків військовослужбовців або на виконання службового завдання, якщо інше не передбачено договором між автором і роботодавцем. Такий підхід узгоджується із положеннями законодавства про авторське право і суміжні права [2].

У практиці діяльності військових частин (науково-дослідних установ) системи Міністерства оборони України та Збройних Сил України виникають спори щодо визначення правового режиму результатів інтелектуальної діяльності військовослужбовців. Зокрема, має місце ситуація, коли військові частини без належного правового обґрунтування заявляють права на результати наукової діяльності або заперечують авторство військовослужбовців, що потребує належної правової оцінки. В таких спорах судова військова експертиза має встановлювати службовий характер створення твору, а експертиза об'єктів ІВ

¹ Захист авторських прав військовослужбовців на створені під час служби об'єкти: Президент України підписав Закон № 4671-ІХ. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/270166.html.

– ознаки оригінальності, авторства, використання та обсяг прав. Вирішальне значення мають такі об'єкти дослідження військової експертизи: накази, технічні завдання, плани НДР, службові записки, акти приймання-передачі результатів, журнали обліку робіт, листування та чернетки тощо. Саме такі матеріали дозволяють встановити зв'язок між службовим завданням і конкретним результатом творчої діяльності, що прямо відповідає предмету експертного дослідження у сфері ІВ.

Варто згадати не лише спори щодо авторства, а й типові порушення: несанкціоноване використання матеріалів, публікація без зазначення автора, привласнення результатів науково-дослідних робіт, передача матеріалів без погодження з автором. [4]

Для наочності можна навести, що в армійському середовищі авторське право часто порушується щодо фото-, відео- та інших творів, створених військовослужбовцями.

У таких умовах судова військова експертиза набуває міждисциплінарного характеру та спрямовується на встановлення фактичних обставин створення об'єктів авторського права, аналіз службової документації, визначення характеру службових завдань та обсягу переданих майнових прав.

Експертне дослідження у зазначеній категорії спорів спрямоване на встановлення:

- чи створено твір у межах службових обов'язків або на виконання службового завдання;
- чи передбачали службові документи (накази, технічні завдання, плани науково-дослідних робіт) створення відповідного результату інтелектуальної діяльності;
- чи відповідає зміст твору результатам виконання конкретної науково-дослідної роботи;
- чи підтверджується авторство або співавторство військовослужбовця належними документами;
- чи закріплювалися майнові права інтелектуальної власності за установою відповідно до вимог законодавства;
- чи наявні ознаки неправомірного присвоєння результатів інтелектуальної діяльності;

- який обсяг прав належить автору та/або установі у конкретному випадку.

До типових питань, що ставляться на вирішення судової військової експертизи у таких спорах, належать:

- чи створено науковий твір у межах службових обов'язків або на виконання службового завдання;
- чи містять службові документи вимоги щодо створення відповідного твору;
- чи відповідає зміст твору результатам науково-дослідної роботи;
- чи підтверджується участь військовослужбовця як автора або співавтора документально;
- чи закріплені майнові права за установою та чи відповідає це вимогам цивільного законодавства;
- чи наявні ознаки неправомірного привласнення результатів інтелектуальної діяльності;
- який обсяг прав інтелектуальної власності належить сторонам спору.

Таким чином, застосування положень статей 433–440 Цивільного кодексу України у поєднанні з нормами законодавства про авторське право та методологією судової військової експертизи забезпечує належне встановлення правового режиму службових творів у системі Міністерства оборони України та Збройних Сил України, а також сприяє ефективному захисту прав авторів. Належне оформлення прав на службові твори зменшує ризики службових спорів, підвищує оборонну спроможність держави шляхом правомірного використання результатів науково-дослідних робіт і створює передумови для можливого правомірного комерційного використання окремих розробок у майбутньому.

Розвиток уніфікованих методичних підходів до оцінки об'єктів інтелектуальної власності у військовій сфері є необхідною умовою гармонізації національної практики із європейськими стандартами у цій сфері.

У контексті європейської інтеграції України особливого значення набуває узгодження національного режиму охорони результатів інтелектуальної діяльності з підходами

Європейського Союзу, зокрема в частині ефективного захисту авторських прав, правової визначеності щодо службових творів і належного доказування авторства. Відповідно до сучасних законодавчих змін, авторство на об'єкти, створені військовослужбовцями під час проходження служби, належить самим військовослужбовцям, тоді як держава може використовувати такі напрацювання для потреб оборони. Це забезпечує баланс приватних і публічних інтересів та відповідає європейській моделі охорони прав інтелектуальної власності.

Перелік використаних джерел

1. Положення про захист інтелектуальної власності Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Дайджест № 01, 2019. URL: <https://iprgroup.info/ip-protection-provisions-of-the-eu-ukraine-association-agreement>.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20>

3. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>

4. Авторське право в армії: теорія і реальність. Роз'яснення юристів. 08.08.2024 URL: <https://imi.org.ua/monitorings/avtorske-pravo-v-armiyi-teoriya-i-realnist-i62956>.

5. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. URL: <https://nv-oneu.com.ua/downloads/dstu-8302-2015.pdf>

Олена Горун

заступник начальника центру Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, м. Київ, Україна

Правова охорона комп'ютерних програм як об'єкта інтелектуальної власності

Значимість комп'ютерних програм на сьогоднішній день дедалі зростає, вони є засобом створення, впровадження і розвитку новітніх технологій в різних галузях. Стрімкий розвиток комп'ютерних програм випереджає нормативно-правову базу, яка має здійснювати регулювання [1].

Вибір ефективної системи правової охорони комп'ютерних програм в Україні є предметом постійних дискусій у колах практикуючих юристів у зв'язку з тим, що такі програми є досить складним та комплексним об'єктом, окремі елементи якого можуть охоронятись різними інститутами права інтелектуальної власності [1]. Ускладнює ситуацію відсутність уніфікованого понятійного апарату в цій сфері, а також те, що законодавство України містить численні прогалини та суперечності у сфері регулювання прав інтелектуальної власності на об'єкти інтелектуальної власності.

Ефективність правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності в значній мірі залежить від правильного розуміння її сутності. Відповідно до ст. 1 Цивільного кодексу України комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах) [2].

Авторське право. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності визначає комп'ютерні програми виключно як об'єкти авторського права, та відповідно до ст. 18

Цивільного кодексу України комп'ютерні програми охороняються як літературні твори [2], що відповідає вимогам Бернської конвенції про охорону прав на літературні твори. Згідно з ч. 3 ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права» така правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Переваги методу охорони (практичний досвід):

- авторське право поширюється як на всю програму, так і на її окремі частини;
- строк розгляду заяви не перевищує 2 місяців.

Недоліки (практичний досвід):

- алгоритм роботи комп'ютерної програми захистити неможливо: заміна назви функцій, процедур та методів, порядок їх розташування у тексті коду, а також елементів графічного інтерфейсу користувача (на відміну від пісні, вірша або малюнка, при зміні будь-якого елемента яких змінюється суть твору) створює умови для потенційного обходу захисту;
- з метою уникнення висвітлення мети та тактики застосування комп'ютерної програми (можуть містити відомості з обмеженим доступом), які описуються у настанові щодо використання програми (є обов'язковим документом для подання заяви на державну реєстрацію), здійснюється реєстрація авторського права лише на окремі частини комп'ютерної програми, що не дає змоги захистити весь код;
- термін дії охоронного документа (відповідно до ст. 446 Цивільного кодексу України строк чинності майнових прав спливає через 70 років після оприлюднення) перевищує «життєвий» цикл комп'ютерної програми, який складає приблизно 3-7 років, що потребує постійної переоцінки строків корисного використання таких об'єктів інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів;

- доведення факту порушення авторського права є складним та потребує застосування комплексу експертних досліджень, що є достатньо затратним з точки зору часу та фінансування.

Патентна охорона. Відповідно до ст. 459 та 460 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» комп'ютерна програма може отримати правову охорону як винахід за умови, якщо вона: 1) є результатом інтелектуальної діяльності людини; 2) є технологічним (технічним) рішенням у будь-якій сфері технологій; 3) відповідає умовам патентоздатності: має ознаки новизни, винахідницький рівень та є промислово придатною [1].

Комп'ютерні програми не відносяться до технічних рішень, однак, вони можуть отримати правову охорону, як частини технічного рішення у складі пристроїв, в яких використовуються. За певних обставин алгоритм роботи комп'ютерної програми може отримати охорону шляхом отримання патенту на корисну модель або винахід як спосіб (процес) [1].

Переваги методу охорони:

- захист комп'ютерної програми нормами патентного права (за умови, коли програма є складовою частиною корисної моделі або винаходу і виконує певну функцію в межах цього технічного рішення) допомагає захистити сутність, функції, алгоритм, інтерфейс комп'ютерної програми, її внутрішнє наповнення;
- надає виключне право власності на саму ідею (якщо вона відображена в істотних ознаках формули винаходу) і запобігає її несанкціонованому використанню.

Недоліки (практичний досвід):

- складання матеріалів заявки відповідно до вимог «Правил складання та подання заявки на винахід/корисну модель», для правильного розуміння експертизою суті винаходу/корисної моделі, потребує значного часу та відповідної кваліфікації особи, яка відповідає за підготовку матеріалів заявки (для об'єктів права інтелектуальної власності, створених за рахунок

державного бюджету України, витрати на оплату патентного повіреного досить значні);

- існує ризик розкриття форм та методів проведення оперативно-технічних, контррозвідувальних або розвідувальних заходів підрозділами сектору безпеки та оборони (реєстрація несекретних об'єктів права інтелектуальної власності здійснюється на загальних засадах із оприлюдненням сукупності ознак винаходу/корисної моделі у офіційних бюлетенях);
- строк експертизи заявки може тривати до 2 років, що подовжує термін введення у господарський оборот об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів, та затримує можливість їх постачання для використання у службовій діяльності.

Комерційна таємниця. Ще одним з можливих шляхів правової охорони комп'ютерних програм є застосування режиму конфіденційної інформації.

Статтею 420 Цивільного кодексу України визначено, що комерційна таємниця є одним з об'єктів інтелектуальної власності. Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором (ч. 2 ст. 506 Цивільного кодексу України) [2].

Ознаки комерційної таємниці, що властиві їй в силу самої сутності об'єкту, обумовлюють особливі умови надання об'єкту правової охорони: відсутність загальновідомості, відсутність загальнодоступності, оборотоздатність, відсутність потреби реєстрації об'єкту. Особи, які допущені до комерційної таємниці, зобов'язані не розголошувати її. Володілець виключних прав на інформацію, яка становить комерційну таємницю, вправі вживати заходів для збереження конфіденційності інформації, різновидами яких є: 1) посадові інструкції, які містять обов'язок дотримуватись комерційної таємниці; 2) трудовий договір (контракт) з працівниками, їхній обов'язок утримуватись від передачі цих відомостей третім особам, повідомляти контрагентів, що певні відомості складають комерційну таємницю.

Переваги методу охорони:

- гарантує, що результати роботи (коди, бази даних) залишаються у власності компанії/установи;
- забезпечення безстрокової охорони конфіденційної інформації [1].

Недоліки:

- незаконне використання відомостей, що належать до комерційної таємниці, потребує доведення;
- усвідомлення працівниками ступеня відповідальності за розголошення відомостей комерційної таємниці (вимагає суттєвої зміни менталітету працівників) є процесом кропітким та тривалим у часі;
- необхідно удосконалити нормативно-правову базу з урахуванням чинного законодавства.

Висновки. Ураховуючи викладене, правова охорона комп'ютерних програм, як об'єкта інтелектуальної власності, зумовлює потребу у розробці та застосуванні новітньої нормативно-правової бази із урахуванням, перш за все, сутності комп'ютерних програм. Такий підхід спрямований на підвищення рівня захищеності комп'ютерних програм, організацію та контроль обліку, що унеможливить створення умов для їх незаконного використання та розповсюдження.

Перелік використаних джерел

1. Грушевська Н. Правова охорона комп'ютерних програм: як правовласнику захистити свої права. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-ohorona-kompyuternih-program-yak-pravovlasniku-zahistiti-svoyi-prava.html>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Віктор Давидченко

голова секції судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності при Міністерстві юстиції України, заступник завідувача Кропивницького відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Кропивницький, Україна

Проблематика встановлення суттєвості ознак формули винаходу та корисної моделі під час проведення судової експертизи

Судові експертизи пов'язані з винаходами та корисними моделями можна розділити на два основних напрямки, це дослідження умов, що впливають на патентоздатність винаходу (корисної моделі) та дослідження використання винаходу (корисної моделі).

Дослідження умов, що впливають на патентоздатність винаходу (корисної моделі).

Відповідно до Статті 7 Закон України Про охорону прав на винаходи і корисні моделі [1]:

Винахід відповідає умовам патентоздатності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

Корисна модель відповідає умовам патентоздатності, якщо вона є новою і промислово придатною.

Дослідження винаходу (корисної моделі) на відповідність умовам патентоздатності проводиться відповідно до Правил складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель затверджених Наказом Міністерства економіки України 09 вересня 2024 року № 23301 [2], Методичних рекомендацій щодо проведення експертизи заявок на винаходи і корисні моделі затверджених Наказом Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій»

від 06.05.2025 № 102/2025 [3] та Методики проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена) 2022 року [4].

Відповідно до Закону [1] Обсяг правової охорони, що надається, визначається формулою винаходу або корисної моделі.

Тлумачення формули здійснюється в межах опису винаходу, корисної моделі та відповідних креслень.

Формула винаходу (корисної моделі) повинна виражати його суть, базуватися на описі і викладатися у визначеному порядку ясно і стисло.

Відповідно Правил [2] Формула визнається такою, що виражає суть винаходу (корисної моделі), якщо вона містить сукупність його (її) суттєвих ознак, достатню для досягнення зазначеного заявником технічного результату.

Суть винаходу (корисної моделі) виражається сукупністю суттєвих ознак, достатніх для досягнення технічного результату, який повинен забезпечуватися заявленим винаходом (корисною моделлю).

Ознаки належать до суттєвих, якщо вони впливають на технічний результат, якого можна досягти при здійсненні винаходу (корисної моделі).

У незалежний пункт формули повинна бути включена сукупність суттєвих ознак, достатня для досягнення технічного результату.

Перевірку новизни здійснюють щодо всієї сукупності ідентифікованих суттєвих ознак, наведених у незалежному пункті формули винаходу, шляхом порівняння цієї сукупності ознак з виявленими в результаті проведення пошуку відомостями, що є частиною рівня техніки, отриманими з одного джерела інформації.

Перевірка винахідницького рівня здійснюється щодо сукупності ідентифікованих суттєвих ознак, зазначених у незалежному пункті формули винаходу, шляхом порівняння цієї сукупності ознак з отриманими за результатами пошуку відомостями, що є частиною рівня техніки.

Таким чином дослідження умов, що впливають на патентоздатність винаходу (корисної моделі) проводиться щодо сукупності саме суттєвих ознак, наведених у незалежному пункті формули винаходу.

Дослідження використання винаходу (корисної моделі).

Відповідно до Закону [1] Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй.

Процес, що охороняється патентом, визнається застосованим, якщо використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або ознаку, еквівалентну їй.

Слід зазначити, що в Законі [1] відсутнє поняття суттєвої ознаки, а натомість зазначено: «кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі)».

Методика проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена) [4] передбачає дослідження суттєвості ознак у випадках, коли з усієї сукупності наведених у формулі ознак одна або декілька в об'єкті перевірки відсутні чи змінені, в тому числі і під час досліджень ознак винаходу (корисної моделі) і об'єкта господарської діяльності (тобто дослідження пов'язані із встановлення використання винаходу (корисної моделі)).

Визначення суттєвості ознак винаходу (корисної моделі) проводиться не по кожному досліджуваному винаходу (корисної моделі). Якщо в об'єкті господарської діяльності використовуються всі ознаки винаходу (корисної моделі), що зіставляються, то немає необхідності визначати їх суттєвість.

Необхідність у визначенні виникає, коли при зіставленні ознак встановлено, що одна або декілька ознак, наведених в аналізованому пункті формули, не використана

(або замінена) в об'єкті господарської діяльності. У цьому випадку тільки ці, невикористані в об'єкті перевірки, ознаки варто оцінити з погляду їхньої необхідності для здійснення запатентованого винаходу (корисної моделі) і досягнення винаходом (корисною моделлю) технічного результату, тобто – визначити їх суттєвість.

Якщо відсутня в об'єкті господарської діяльності ознака є для винаходу (корисної моделі) несуттєвою, а сукупність всіх інших ознак використана, то це значить, що аналізований пункт формули поширюється на об'єкт господарської діяльності. Якщо розглянута ознака виявиться суттєвою, то пункт формули не поширюється на об'єкт господарської діяльності.

На сьогоднішній день у науковій спільноті ведуться дискусії щодо доцільності дослідження суттєвості ознак винаходу (корисної моделі) під час досліджень ознак винаходу (корисної моделі) і об'єкта господарської діяльності оскільки в Законі [1] зазначено «Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй» без встановлення умови, що така ознака має бути суттєвою.

Проблематика полягає в тому, що з одного боку наявність несуттєвої ознаки здатна перетворити патент у «слабкий» в правовому відношенні (тобто такий патент легше обійти), а з іншого судовий експерт визнаючи ту чи іншу ознаку несуттєвою розширює правову охорону патенту, тому дане питання потребує більш широкого обговорення та прийняття рішення щодо доцільності приведення до відповідності положень Закону [1] та Методики [4].

Перелік використаних джерел

1. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України №3687-ХІІ від 15 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №7. Ст. 32.;

2. Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель затверджених

Наказом Міністерства економіки України 09 вересня 2024 року № 23301 зі змінами та доповненнями. *Офіційний вісник України*. 2024 р., № 89, стаття 5752, код акта 127646/2024;

3.Методичні рекомендації щодо проведення експертизи заявок на винаходи і корисні моделі затверджених Наказом Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» від 06.05.2025 № 102/2025. Державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ), 2025;

4.Методика проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена), № держреєстрації 0122U002590, 2022.

Антон Домот
*судовий експерт сектору товарознавчих досліджень
лабораторії досліджень об'єктів інтелектуальної власності та
товарознавчих досліджень Науково-дослідного центру
судової експертизи у сфері інформаційних технологій
та інтелектуальної власності Міністерства
юстиції України, м. Київ, Україна*

Методологічні принципи визначення розміру упущеної вигоди при порушенні прав на торговельні марки

Процеси європейської інтеграції національної правової та економічної систем України, а також її адаптація до глобальних ринкових викликів зумовлюють стрімке зростання ролі інтелектуальної власності. Торговельні марки (ТМ) сьогодні виступають не просто засобами індивідуалізації товарів і послуг, а перетворюються на потужні високоліквідні нематеріальні активи, що формують ділову репутацію (гудвіл) та ринкову вартість підприємств. Відповідно, протиправне використання цих активів шляхом виготовлення та розповсюдження контрафактної продукції завдає значної шкоди як окремим суб'єктам господарювання, так і економіці держави в цілому.

У межах судово-експертної діяльності найскладнішим завдання залишається процедура розрахунку та обґрунтування розміру майнових збитків у вигляді упущеної вигоди. На відміну від реальних збитків, які мають фізичне чи документальне вираження, упущена вигода за своєю природою є прогнозованою, гіпотетичною величиною. Це створює методологічний розрив між судово-економічними інструментами оцінки та процесуальними вимогами суду щодо доказування збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що засади судово-експертного визначення шкоди у сфері інтелектуальної власності досліджували такі науковці та практики, як

О. О. Рувін, Г. О. Андрощук, О. В. Фойницька та інші. Проте судова практика висуває нові вимоги до деталізації розрахунків. Зокрема, Верховний Суд України у своїй постанові [3] наголошує, що збитки у вигляді упущеної вигоди не можуть бути абстрактними чи теоретичними. Позивач зобов'язаний довести суду, що він мав реальні можливості для отримання зазначених доходів, і лише неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його цієї можливості.

Метою цієї доповіді є дослідження методологічних проблем, що виникають під час проведення судово-економічних експертиз із визначення розміру збитків в тому числі упущеної вигоди при порушенні прав на ТМ, а також обґрунтування переліку найбільш репрезентативних, об'єктивних та захищених від процесуальних заперечень методів розрахунку в умовах дефіциту інформації.

Практика судово-експертних досліджень свідчить про наявність конфлікту між двома концептуальними підходами до визначення розміру збитків в тому числі упущеної вигоди:

1. Накопичення доходу, у вигляді виручки від реалізації товарів (послуг), що не отримала особа, права якої порушено;
2. Накопичення доходу, у вигляді розумного роялті, що не отримала особа, права якої порушено.

Дослідження першого підходу – принципу «один контрафакт товару витісняє з ринку один оригінальний товар» – не забезпечує його повного та прозорого економічного обґрунтування на більшості сучасних товарних ринках. Зазначений підхід базується на гіпотетичному припущенні, що кожен споживач, який придбав підроблений товар, у разі його відсутності обов'язково звернувся б до офіційного правовласника і купив би оригінальну продукцію (товар) за ринковою ціною. З погляду економічної теорії та еластичності попиту, таке твердження є хибним. Споживач, який купує підроблені кросівки відомого світового бренду на речовому ринку за низькою ціною, не став би клієнтом фірмового магазину з вищим рівнем цін, що в разі перевищує його купівельну спроможність.

Другий підхід є найбільш раціональним інструментом у судовій практиці – метод розумного роялті (Relief from Royalty). Його методологічна перевага полягає в тому, що експерт уникає суб'єктивних припущень про поведінку покупців на ринку. Натомість моделюється ситуація, за якої правопорушник діяв би виключно у правовому полі – тобто уклав би з правовласником офіційну ліцензійну угоду на право використання ТМ. В даному підході збитки в тому числі упущена вигода позивача дорівнює сумі ліцензійних платежів (роялті), яку він гарантовано та реально отримав би за весь час незаконного використання ТМ.

Базою для нарахування в даному підході виступає документально підтверджений оборот (або обсяг виготовленої/реалізованої продукції) порушника, який встановлюється на підставі вилучених матеріалів, даних митної чи податкової служб. Ключовою проблемою для експерта є обґрунтування відсотка ставки роялті (наприклад спорттовари 1-3%).

Якщо матеріали судової справи містять достатньо даних щодо фінансового стану сторін, експерт аналізує такі чинники, як рівень відомості ТМ, строк її правової охорони, географія покриття ринку та маржинальність бізнесу. Проте на практиці судовому експерту найчастіше доводиться працювати в умовах дефіциту вихідних даних, коли відома лише загальна кількість виготовленого контрафакту, а маркетингові чи фінансові показники діяльності сторін відсутні.

За таких обставин експерт застосовує принцип консерватизму (обережності). Щоб унеможливити безпідставне штучне завищення чи заниження суми збитків, експерт приймає нижню межу ринкового діапазону або його середнє (медіанне) значення. Вибір мінімальної або середньої ставки роялті має бути прямо обґрунтований у дослідній частині висновку, обумовлений обмеженістю вихідних даних. Такий підхід захищає висновок експерта від процесуальних «атак» опонентів, оскільки демонструє об'єктивність, неупередженість експерта та його відповідність Закону України «Про судову експертизу» [2] та принципу вірогідності доказів.

Альтернативним підходом є метод аналізу часових трендів та динаміки продажів самого правовласника. Він застосовується тоді, коли діяльність порушника призвела до витіснення оригінальних товарів (послуг) правовласника з його традиційних каналів збуту. Формула розрахунку базується на порівнянні базового (до моменту порушення) та поточного (після появи контрафакту) періодів:

$$P = (V_{\text{прогноз}} - V_{\text{факт}}) \times M$$

де:

- P – розмір упущеної вигоди;
- $V_{\text{прогноз}}$ – обсяг продажів оригіналу, розрахований на основі історичного тренду компанії;
- $V_{\text{факт}}$ – фактичний обсяг продажів правовласника під час правопорушення;
- M – чистий маржинальний прибуток з одиниці оригінального товару.

При використанні даного підходу експерт зобов'язаний провести очищення результатів від впливу сторонніх макроекономічних чинників, щоб виділити чисту частку збитків, зумовлену виключно появою нелегального конкурента.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Визначення збитків в тому числі упущеної вигоди у сфері ТМ за принципом «один контрафакт товару витісняє з ринку один оригінальний товар» є теоретично складним для масових ринків через різницю в цільових аудиторіях оригіналу та контрафакту. Його використання виправдане лише у вузьких B2B-сегментах або при повній ідентичності каналів збуту та ціни.

2. Метод розумного роялті є найбільш адаптованим та методологічно стійким інструментом, оскільки перетворює уявні категорії втраченого прибутку у чіткий економічний еквівалент вартості неправомірно використаного права на ТМ.

3. За умов обмеженої інформації експерт має керуватися принципом обережності, обираючи нижню або середню межу ринкових ставок роялті, що повністю корелює з правовими

позиціями Верховного Суду України щодо недопустимості абстрактного нарахування збитків.

Перелік використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. ст. 356.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. ст. 232.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Постанова Верховного Суду України від 04 липня 2011 року у справі № 3-64гс11. Єдиний державний реєстр судових рішень.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/16938302>

Михайло Калініченко

*патентний повірений України, кандидат філологічних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет*

Струк Іван

*експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних
технологій та інтелектуальної власності Львівського НДІСЕ*

Виклики правової охорони авторських прав сучасних українських митців

Іван Марчук (нар. 1936) – один із найвизначніших живих українських митців. Його унікальна техніка – пльонтанізм – здобула йому міжнародне визнання, зокрема включення до списку «100 живих геніїв» британської газети The Daily Telegraph [див. 5]. У 2026 році митець відзначає 90-річний ювілей, продовжуючи активно творити.

У травні 2020 року до 84-річного Марчука звернувся М. Апостол, колишній радник міністра внутрішніх справ А. Авакова, який стверджував, що раніше сприяв захисту творів митця. Ці твердження жодними незалежними джерелами підтверджені не були. Під приводом сприяння популяризації творчості художника Апостол запропонував йому підписати документ, названий попереднім проектом. Сам Марчук пояснює свою неуважність просто: щодня до нього приходять десятки відвідувачів, і він, цілковито поглинений живописом, не концентрується на зовнішніх справах, які постійно відволікають від роботи [див. 2].

Підписаний документ виявився повноцінним ліцензійним договором, який надавав виключне право на використання всіх наявних і майбутніх творів строком на 100 років. Обіцяна виплата так і не надійшла. Імпресарію митця, яку також ввели в оману, швидко з'ясувала справжню природу документа й ініціювала судовий розгляд разом із командою юристів і патентних повірених.

Протилежна сторона вдалась до скоординованого онлайн-цькування, поширення недостовірної інформації та

процесуальних маніпуляцій. Найбільш скандальним кроком стали неодноразові клопотання про призначення судово-психіатричної експертизи 90-річному митцю – прийом, що відсилає до каральної психіатрії радянської доби. Свідки з боку відповідачів давали суперечливі показання під присягою.

Ключовим процесуальним зрушенням стала ухвала суду (лютий 2026 року) про призначення почеркознавчої експертизи Львівським НДІСЕ щодо підозрілого підпису. Якщо підробку буде підтверджено, договір виявиться нікчемним із моменту підписання (недійсним *ab initio*). Показово, що один із зазначених у договорі підписантів – Ігор Апостол – ймовірно, взагалі не був присутній при його укладенні. Станом на березень 2026 року справа залишається на розгляді суду [див. 4].

Авторське право в Україні регулюється насамперед Законом України «Про авторське право і суміжні права» [див. 3] та Цивільним кодексом України, що відповідають вимогам Бернської конвенції (Україна приєдналась у 1995 р.). Стаття 15 Закону гарантує авторам невідчужувані особисті немайнові права (право на ім'я, на недоторканність твору) та майнові права (відтворення, розповсюдження, комерційне використання). Будь-яка ліцензія, що суттєво обмежує ці права, має відповідати вимогам добровільності, усвідомленої згоди та пропорційності.

Вищезгаданий договір 2020 року дає підстави для визнання його недійсним за кількома нормами:

- шахрайство та помилка щодо обставин правочину: митця навмисно ввели в оману щодо природи, обсягу та строку дії документа;
- можлива підробка: якщо її підтвердить почеркознавча експертиза, договір є нікчемним, а винні несуть кримінальну відповідальність;
- нерівність сторін: виключна ліцензія за символічну (і неоплачену) винагороду є вочевидь непропорційною й суперечить принципам справедливого ставлення до автора;

- застереження щодо майбутніх творів: поширення ліцензії на твори, що не існували на момент підписання, підриває творчу автономію митця.

З міжнародно-правової перспективи виключна ліцензія за мінімальну винагороду суперечить ст. 9 Бернської конвенції [див. 1]. Справа вписується в систематичну проблему: відомі українські митці нерідко втрачають контроль над відтвореннями своїх творів через оманливі договори або відверте піратство. Це свідчить про нагальну потребу в посиленні механізмів захисту.

Провадження у Тернопільському міськрайонному суді оголює системні вади правозастосування у сфері авторського права. Стратегія відповідачів поєднує агресивні процесуальні прийоми – суперечливі свідчення під присягою, клопотання про психіатричну експертизу – зі скоординованою кампанією у соціальних мережах, спрямованою на дискредитацію митця та відвернення уваги від самого факту шахрайства.

Ключовим процесуальним проривом є призначення почеркознавчої експертизи. Якщо підробку підпису буде підтверджено, договір стане нікчемним, а кримінальне переслідування за фальсифікацію документів – неминучим.

Громадянське суспільство виступило важливим неформальним захисником культурної спадщини. Кампанії солідарності та широке медійне висвітлення під лейблом «Афера століття» створили відчутний моральний тиск на суд і відповідачів – компенсуючи інституційні прогалини там, де формальні механізми виявляються недостатніми. Суспільний резонанс дав і конкретні культурні результати: активно ведеться робота над документальним фільмом до 90-річчя Майстра, а також розгорнуто підготовку до відкриття музею Івана Марчука – давно очікуваного проєкту, який попередні президенти України так і не реалізували.

Справа Марчука виявляє стійкі системні прогалини в охороні авторських прав: формальна відповідність міжнародним стандартам поки що не забезпечує реального захисту від виточених схем шахрайства, жертвами яких стають немолоді митці.

Три ключових висновки:

- українське законодавство про авторське право не має ефективних запобіжників проти довгострокових виключних ліцензій, отриманих шляхом шахрайства або зловживання довірою;
- громадянське суспільство та медіа довели свою ефективність як додаткового механізму захисту там, де формальні інститути виявляються недостатніми;
- особисті немайнові права автора та його нерозривний зв'язок із власним твором потребують посиленого правового захисту, що виходить за межі суто комерційних відносин.

Рекомендації:

- запровадити законодавче обмеження строку виключних ліцензій для авторів, старших 70 років (не більше тривалості їхнього життя плюс 10–20 років);
- зробити нотаріальне посвідчення обов'язковим для будь-якої виключної ліцензії строком понад 10 років, або такої, що охоплює весь доробок митця;
- створити державну програму безоплатної правової допомоги та обов'язкові курси правової грамотності у сфері авторського права для митців, з особливою увагою до осіб похилого віку;
- заснувати фонд захисту авторських прав на об'єкти культурної спадщини, який забезпечуватиме юридичне представництво та проведення судових експертиз для митців національного значення;
- посилити кримінальну відповідальність за шахрайство та підробку документів у сфері інтелектуальної власності, передбачивши кваліфікований склад злочину з підвищеними санкціями, якщо потерпілий є особою, що має національне культурне значення.

Вирішення «Афери століття» стане прецедентним сигналом для українського суспільства: епоха безкарного привласнення національних культурних надбань має завершитися. 90-річний ювілей Майстра повинен стати не лише святом мистецтва, а й тріумфом справедливості та верховенства права.

Перелік використаних джерел

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : міжнар. конвенція від 24 лип. 1971 р. (Паризький акт). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051
2. Куришко Д. Картини Марчука вартістю в мільйони доларів: усі деталі судової битви художника з колишніми друзями. BBC News Україна. 12 груд. 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cr5ze0lqq18o>
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від груд. 1993 р. № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
4. Тернопільський міськрайонний суд : справа № 607/14205/25 (провадження розпочато у лип. 2025 р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
5. The 100 Living Geniuses. The Daily Telegraph. London, 2007. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1567544/Top-100-living-geniuses.html>

Катерина Карбан
*магістрантка кафедри соціології факультету
соціології і права Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» м. Київ, Україна*

Моніторинг та попередження конфліктів у цифрових командах як інструмент захисту інтелектуальної власності

Глобальна трансформація економіки та перехід до мережевих структур управління зумовили появу нових форм колективної праці. Цифрові та гібридні команди стали основними суб'єктами створення інтелектуального капіталу в умовах сучасної демократичної трансформації. Проте відсутність фізичного офісу, територіальна роз'єднаність та асинхронність взаємодії створюють правову невизначеність у питаннях визначення авторства та розподілу майнових прав. Конфлікти в таких середовищах часто мають латентний характер і згодом трансформуються у складні правові спори, що потребують тривалого процесу доказування [2; 4].

Розуміння соціотехнічної природи цифрових команд неможливе без врахування фундаментальних теорій мережевої взаємодії. Зокрема, М. Кастельс зазначив, що в інформаційну епоху ключові соціальні структури будуються навколо мереж, де влада та ресурси зосереджені в точках контролю за інформаційними потоками [5]. У таких умовах конфліктність часто виникає через нечітку ієрархію та розмитість індивідуального внеску кожного учасника у фінальний інтелектуальний продукт.

З іншого боку, ефективність будь-якої віртуальної організації критично залежить від рівня соціальної довіри. Ф. Фукуяма підкреслює, що довіра є тим фундаментом, який дозволяє знижувати трансакційні витрати та уникати надмірної бюрократизації [6]. Проте у цифрових командах довіра є дефіцитним ресурсом, що підтверджується концепцією

Р. Патнема про ерозію соціального капіталу в умовах послаблення безпосередніх «горизонтальних зв'язків» [8]. Таким чином, інструментальний юридичний моніторинг виступає необхідним компенсаторним механізмом, який замінює дефіцит міжособистісної довіри об'єктивною фіксацією цифрових фактів діяльності.

Основним джерелом правового регулювання у цій сфері залишається Цивільний кодекс України, який встановлює базові принципи володіння об'єктами інтелектуальної власності, зокрема службовими творами [2]. Проте юридична складність зазвичай полягає не у тлумаченні норм, а у фактичному доведенні співавторства. Згідно із Законом «Про авторське право і суміжні права», статус співавтора надається особам, чиею спільною творчою працею було створено об'єкт [3]. В умовах дистанційної роботи вкрай важко розмежувати реальний творчий внесок від технічного виконання чи адміністрування, що створює сприятливі умови для маніпуляцій та когнітивних викривлень у сприйнятті інформації учасниками [7].

З точки зору процесуального законодавства, зокрема Господарського процесуального кодексу України, дані електронного листування, журналів дій та історії змін у спеціалізованих системах управління проектами визначаються належними та допустимими електронними доказами [1]. Системний аналіз таких цифрових взаємодій дозволяє реконструювати процес створення об'єкта, встановити точний хронологічний порядок внесків та ідентифікувати реальних авторів. Проте такий контроль має забезпечити баланс між питаннями приватності та суспільними інтересами в умовах розбудови цифрової демократії [9].

Таким чином, конфлікт у цифровій команді – це не лише соціологічний виклик, а й пряма загроза цілісності активів інтелектуальної власності. Впровадження прозорих систем моніторингу комунікацій стає ключовим елементом сучасної правової культури, де захист авторських прав зміщується від аналізу статичних договорів до динамічного аналізу цифрових слідів.

Перелік використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>.
4. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 480 с.
5. Castells M. The rise of the network society. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 656 p.
6. Fukuyama F. Trust: the social virtues and the creation of prosperity. New York : Free Press, 1995. 480 p.
7. Kahneman D. Thinking, fast and slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
8. Putnam R. D. Bowling alone: the collapse and revival of American community. 20th anniversary ed. New York : Simon & Schuster, 2020. 592 p.
9. Sunstein C. R. #Republic: divided democracy in the age of social media. Princeton : Princeton University Press, 2018. 328 p.

Костянтин Ковальов

*доктор філософії в галузі права, Науково-дослідний центр
судових експертиз у сфері інформаційних технологій
та інтелектуальної власності Міністерства
юстиції України, м. Київ, Україна.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1964-9283>

Визначення розміру збитків, завданих власнику майнових прав на об'єкти авторського права при проведенні судово-економічної експертизи у сфері інтелектуальної власності

Авторське право є одним з найдавніших правових джерел врегулювання взаємовідносин між творчою людиною (автором), яка реалізує свої здібності та бажання шляхом створення літературного або іншого твору, і суспільством, як споживачем результатів творчої діяльності, яке бажає отримати його для свого розвитку та/або задоволення існуючих потреб. Порушення прав творців (авторів) існує упродовж століть і виникло з моменту першого оприлюднення твору, при цьому, процес захисту прав і способів їх порушення, містить у собі «складові частини» філософського закону єдності та боротьби протилежностей, в частині постійного змагання: правовласник вживає заходів направлених на удосконалення системи захисту своїх прав, а правопорушник удосконалює свої форми та методи, обходу встановлених норм і правил.

Одним з бажань творця (автора) або правовласника об'єкта авторського права, є отримання економічної вигоди, тобто отримання прибутку шляхом введення створеного твору в цивільний обіг, тобто, у результаті комерціалізації. Як зазначають І. В. Кривошеїна та О. Ю. Кронда, що «під комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності слід розуміти процес їх залучення в економічний обіг, використання об'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності, також здійснення комерційних дій з перетворення результатів інтелектуальної діяльності в ринковий товар [1].

А метою комерціалізації інтелектуальної власності є отримання прибутку за рахунок використання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності в господарській діяльності або за рахунок передачі прав на їх використання іншим особам» [2].

Такі можливості щодо розпорядження майновими правами на об'єкт авторського права, з метою отримання прибутку, передбачені нормами Цивільного кодексу України [3] та Закону України «Про авторське право та суміжні права» [4]. При цьому, нормами як зазначеного законодавства, так і законодавства у сфері господарської діяльності передбачається, що комерціалізація майнових прав (введення в цивільний обіг продукції з такими правами) здійснюється шляхом укладання в паперовій або електронній формі юридично-господарських (первинних) документів, які становлять основу бухгалтерського обліку, а саме: договір передачі майнових прав або розпорядження майновими правами, ліцензійна угода тощо. Тобто, введення в цивільний обіг об'єктів авторського права з метою отримання прибутку, передбачає здійснення господарської діяльності суб'єктом господарювання.

Згідно законодавства України суб'єктом господарювання визнається «юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою; група суб'єктів господарювання, пов'язаних відносинами контролю» [5], та «учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законом» [6]. Господарською діяльністю визнається «діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку, є підприємництвом» [6].

Господарська діяльність (підприємництво) в Україні здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про бухгалтерську облік та фінансову звітність в Україні» [7], Податкового кодексу України [8], Положень національного та міжнародного стандартів з бухгалтерського обліку нематеріальних активів [9], [10], [11], та інших законодавчих та нормативно-правових актів. У зазначених актах чітко визначено порядок та підстави постановки нематеріальних активів на бухгалтерській облік, визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності, у тому числі авторського права, та інші дії пов'язані з відповідним об'єктами.

Існуючий науково-методичний підхід визначає, що об'єктами судово-економічної експертизи у сфері інтелектуальної власності є первинні бухгалтерські документи, реєстри бухгалтерського обліку, документи фінансової звітності, статистична звітність за відповідні періоди, роздруковані та завірені електронні документи, організаційно-розпорядчі та планово-регулювальні документи, складені на підставі законодавчих та нормативних актів, тощо. Тобто, документація яка утворюється суб'єктами господарювання при здійсненні господарської діяльності.

Одним з найбільш поширених питань, яке вирішується судово-економічною експертизою у сфері інтелектуальної власності за експертною спеціальністю 13.9 є: «Який розмір збитків (матеріальної шкоди, упущеної вигоди) завдано автору (правовласнику) об'єкту авторського права унаслідок неправомірного використання твору?».

Згідно, існуючого методичного підходу запропонованого авторським колективом у складі фахівців з економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності: Климової Н. Б., Кияшко О. Є., Солнцева В. С. та Тимошик Л. П., матеріальну шкоду, яка завдана правовласнику в наслідок неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності пропонується визначати, шляхом застосування таких оціночних процедур як: «накопичення доходу, у вигляді розумного роялті, що

не отримала особа, прав якої порушено; накопичення доходу, у вигляді виручки від реалізації товарів (послуг), що неотримала особа, права якої порушено; накопичення додаткового доходу, що виникає в результаті використання об'єктів права інтелектуальної власності, який не отримала особа, права якої порушено; та інші оціночні процедури визначення розміру упущеної вигоди» [12].

Пунктом 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» визначено, що це питання може вирішуватися «...із застосуванням оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензіат внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції» [13].

На нашу думку, розрахунок розміру збитків (матеріальної шкоди, упущеної вигоди) завданих автору (правовласнику) об'єктів авторського права, внаслідок їх неправомірного використання, також слід здійснювати з урахуванням позиції Вищого господарського суду України, висловлену в пункті 50 Постанови пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності», в частині того, що: «...у визначенні розміру збитків в частині упущеної вигоди слід виходити з показників, які звичайно характеризують доходи суб'єкта авторського права та/або суміжних прав. Такими показниками можуть бути: роздрібна ринкова ціна оригінального товару/ліцензійного примірника твору та об'єктів суміжних прав; плата за відповідні види використання творів та об'єктів суміжних прав, яка звичайно застосовується; інші подібні показники. Документами що підтверджують роздрібну ціну оригінального товару/ліцензійного примірника твору, можуть будь-які належним чином оформлені документи (лист, довідка, прайс-лист, прейскурант тощо) суб'єкта авторського права та/або суміжних прав або його офіційного представника в Україні. У вирішенні відповідних спорів, в яких

застосовується поняття "упущена вигода", судам слід виходити з того, що на час вчинення правопорушення один контрафактний товар/примірник твору витісняє з ринку один оригінальний товар/ліцензійний примірник твору» [14].

При цьому, аналогічної позиції при розрахунку розміру завданих правовласнику збитків (втраченої вигоди), як зазначають Солнцев В. С., Кияшко О. Є., Климова Н. Б. та Нестор Н. В., дотримуються майже всі країни Європейського союзу, якими «Втрачена вигода зазвичай визначається як прибуток, який отримав би власник права за відсутності порушення» [15].

Заслуговує на увагу й позиція висловлена А. А. Кетрарь, згідно якої: «... упущена вигода, не повинна зводитися лише до виплати гонорару, який автор повинен був одержати за звичайних обставин. Цю позицію можна пояснити тим, що авторське законодавство не регулює питання авторської винагороди, визначаючи лише її мінімальні ставки, орієнтація на які була б несправедливим заходом щодо до потерпілої сторони. Тому в якості упущеної вигоди повинен розглядатися щонайменше весь прибуток, який отримав порушник незаконним шляхом [16].

Базуючись на таких підходах, вважаємо за доцільне підтримати позицію висловлену відомим науковцем та практиком в галузі економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності, доктором економічних наук Бутник-Северським О. Б. та науковим співробітником НДІ ІВ НАПрНУ Шульпіним І. Л., стосовно запропонованого ними порядку розрахунку збитків завданих правовласнику об'єктів авторського права, шляхом врахування роздрібної (або іншого виду) ціна власника прав на одиницю продукції з об'єктом авторського права (примірник твору, збірка, антологія тощо) та обсягу контрафактної продукції.

На підставі чого, ними запропонована наступна формула розрахунку: **«З = ЦВ.П. АП. Х ОК.П.АП. + РЗ, (1) де:**

З – збитки (шкода), яка нанесена власнику прав при неправомірному використанні прав на об'єкт авторського права;

ЦВ.П.АП. – роздрібна (або іншого виду) ціна власника прав на одиницю продукції з об'єктом авторського права (примірник твору, збірка, антологія тощо);

ОК.П.АП. – обсяг контрафактної продукції (в одиницях, примірниках, штуках, екземплярах тощо);

РЗ – реальні збитки, тобто витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

У свою чергу, **РЗ** можуть складатися із наступних показників:

РЗ = ЗЮ + ЗО (2) де:

ЗЮ – затрати на юриста, якщо виникає у цьому потреба;

ЗО – затрати на оцінювача щодо визначення розміру збитків, якщо виникає у цьому потреба» [16].

При цьому, дискусійним вважаємо питання щодо компетенції судового експерта стосовно розрахунку реальних збитків при проведенні судово-економічної експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Перелік використаних джерел

1. Кривошеїна І. В. Особливості комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (правовий аспект). Журнал східноєвропейського права. 2020. № 73, С. 79-84.

URL:<https://easternlaw.com.ua/uk/civilne-pravo-i-civilnij-proces-simejne-pravo-mizhnarodne-privatne-pravo/krivoshe%D1%97na-i-v-osoblivosti-komercializaci%D1%97obyektiv-intelektualno%D1%97-vlasnosti-pravovij-aspekt>

2. Кривошеїна І. В. Кронда О. Ю. Особливості комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності, що належать кільком особам спільно. Науковий журнал: ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО № 2, 2023., Т. 1., С. 85-90.

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.14>

URL: <https://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=176>

3. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0+%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B2#w1_1

4. Закон України «Про авторське право та суміжні права» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 57, ст.166).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20?find=1&text=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B2#Text>

5. Закон України «Про захист економічної конкуренції» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст.64). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

6. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, №№ 28-29, ст.94). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>

7. Закон України «Про бухгалтерській облік та фінансову звітність в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 40, ст.365).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

8. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджено наказом Міністерства фінансів України 18.10.99 № 242, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 750/4043. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text>

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи», затверджено наказом Міністерства фінансів України 12.10.2010 № 1202, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 листопада 2010 р. за № 1018/18313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1018-10#Text>

11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38) Нематеріальні активи.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

12. Климова Н. Б., Кияшко О. Є., Солнцев В. С., Тимошик Л. П. Методика визначення матеріальної шкоди, яка завдана правовласнику в наслідок неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (загальна) – К.: КНДІСЕ, 2021. 31с.

13. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 р. № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>

14. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text>

15. Міжнародний досвід застосування критеріїв оцінки матеріальної шкоди для визначення збитків внаслідок неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності / В. С. Солнцев, О. Є. Кияшко, Н. Б. Климова, Н. В. Нестор. Український соціум. 2021. № 2. С. 154-166.

URL: <https://doi.org/10.15407/socium2021.02.154>

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2021_2_12.

16. Кетрарь А. А. Особливості відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в авторському праві. Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 205-212. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/14b9b30d-5e2a-43c9-92ee-23e34bd0f3dd/content>

17. Бутнік-Сіверський О. Б. «Визначення шкоди заподіяної внаслідок порушення авторського права» / (Бутнік-Сіверський О.Б., Шульпін І.Л.) // Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України: наукове видання «Правопорушення авторських прав як підстава адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності» – К.:Інтерсервіс, 2019 – 270с. (с.170-187).

URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9fcc0ee1-50f5-455c-a6a1-29715a3558e0/content>

Володимир Кузнецов
*судовий експерт Науково-дослідного центру у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна*

Олена Драмачова
*судовий експерт Науково-дослідного центру у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна*

Економічне обґрунтування розміру компенсації за порушення прав інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність має велике значення в розвитку економіки і добробуту кожної країни. Україна після проголошення незалежності відразу почала правове регулювання інтелектуальної власності, закріпивши це в статтях 41 та 54 Конституції України [1]. В умовах європейської інтеграції проходить адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. В період активного розвитку технологій, особливої актуальності набувають питання ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема визначення економічно обґрунтованого розміру компенсації за їх порушення. Водночас реалізація права на відшкодування шкоди або стягнення компенсації у судовому порядку значною мірою залежить від якості та обґрунтованості судово-економічної експертизи.

Цивільний кодекс України закріплює загальні підходи до захисту цивільних прав, у тому числі прав інтелектуальної власності. Згідно зі статтями 22 та 1166 ЦК України [2] особа, право якої порушене, має право на відшкодування завданих збитків, включаючи реальні збитки та упущену вигоду. Стаття 432 ЦК України [2] передбачає можливість застосування спеціальних способів захисту прав інтелектуальної власності, зокрема стягнення компенсації.

Спеціальні норми щодо компенсації містяться у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [3], який допускає

стягнення компенсації замість відшкодування збитків, а також у законодавстві щодо охорони прав на торговельні марки та інші об'єкти інтелектуальної власності. Вибір способу захисту визначається судом з урахуванням характеру правопорушення та доказів, наданих сторонами.

Вагому роль відіграють і міжнародні зобов'язання України, зокрема положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які передбачають ефективні, пропорційні та стримувальні засоби правового захисту у сфері інтелектуальної власності. Саме ці принципи повинні бути покладені в основу економічного обґрунтування розміру компенсації.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [4], судовий експерт надає висновок на підставі спеціальних знань у галузі економіки, фінансів та обліку, що має доказове значення для суду. Економічне обґрунтування компенсації полягає у встановленні економічних наслідків порушення: втрати доходів правовласника, неправомірно отриманого доходу порушником, а також потенційної вартості правомірного використання об'єкта інтелектуальної власності.

У роботі судово-економічної експертизи увага приділяється аналізу наданих документів та визначенні реальних збитків (витрати та втрати, які власник поніс у зв'язку з порушенням його прав). та упущеної вигоди, яку правовласник міг би отримати за звичних умов ведення своєї господарської діяльності.

Також, вагома увага приділяється аналізу доходів, отриманих порушником унаслідок незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності. У цьому випадку завдання експерта полягає у визначенні обсягу такого доходу та його економічного зв'язку з об'єктом порушеного права. До уваги також береться визначення умовної ліцензійної винагороди, тобто розміру плати, яку порушник сплатив би у разі правомірного використання об'єкта інтелектуальної власності. Такий підхід відповідає європейським стандартам та дозволяє забезпечити принцип пропорційності компенсації.

Економічне обґрунтування розміру компенсації за порушення прав інтелектуальної власності все ще залишається складним процесом, що потребує поєднання норм матеріального права, економічного аналізу та експертних методів дослідження. Роль судового експерта у цьому процесі є визначальною, оскільки саме від обґрунтованості експертного висновку значною мірою залежить справедливість судового рішення.

Удосконалення методичних підходів до визначення компенсації, а також їх гармонізація з європейськими стандартами, сприятиме підвищенню ефективності захисту прав інтелектуальної власності в Україні та зміцненню довіри до інституту судової експертизи.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20>
4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>

Катерина Рубець

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих та технічних
досліджень документів Львівського-науково
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Львів, Україна*

Проблеми ідентифікації та порівняльного аналізу голографічних торговельних марок при встановленні схожості до ступеня змішування

Сучасний етап розвитку права інтелектуальної власності в Україні характеризується глибокою адаптацією національного законодавства до високих міжнародних та технологічних стандартів. Фундаментом правової охорони засобів індивідуалізації є стаття 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», яка встановлює максимально широке трактування об'єкта торговельної марки. Згідно із даним Законом, таким об'єктом може бути будь-яке позначення (слова, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори, звуки тощо) або їх комбінація, за умови їх придатності для відрізнєння товарів і послуг та можливості «відображення у Реєстрі таким чином, що дає змогу визначити чіткий і точний обсяг правової охорони, що надається» [1]. Саме цей законодавчий критерій «чіткості та точності» став підґрунтям для деталізації процедурних норм, оскільки складні технологічні об'єкти потребують особливих інструментів фіксації їхніх меж. Логічним розвитком цієї норми стало затвердження «Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну затверджених Наказом Міністерства економіки України від 06.08.2024 № 19889», якими було затверджено нові Правила складання та проведення експертизи заявок. Якщо Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», окреслює загальні рамки правової охорони, то вищезазначені Правила вперше наповнюються

конкретним змістом щодо інноваційних об'єктів, офіційно закріплюючи закріплення дефініції нетрадиційних засобів індивідуалізації, зокрема визначення, що «голографічним визнається позначення, яке складається з голографічних елементів» [2]. Така нормативна конкретизація не лише підтверджує самостійний статус голограми як об'єкта права інтелектуальної власності, а й висуває нові вимоги до ідентифікації її охоронюваних характеристик.

Специфіка голографічного позначення полягає в тому, що воно, на відміну від традиційних статичних об'єктів, наділене унікальними ознаками часової динамічності та просторової глибини. Реалізація принципу чіткості та точності правової охорони таких об'єктів забезпечується спеціальною нормативною вимогою Правил, згідно з якою «голографічна торговельна марка має бути представлена одним зображенням або кількома зображеннями, що в повній мірі відображають голографічний ефект» [2]. Зазначене положення докорінно змінює методологію експертного дослідження: замість аналізу статичної графічної композиції, перед судовим експертом постає завдання проаналізувати складний оптичний сценарій. Оскільки правова охорона надається не просто набору елементів, а їхній взаємодії, що створює «голографічний ефект у повній мірі», експерт має здійснити верифікацію динамічних змін (кінетики, паралаксу та зміни кольорів). Головною метою даних тез є розробка та обґрунтування критеріїв порівняльного аналізу голографічних торговельних марок для встановлення «схожості до ступеня змішування».

При дослідженні традиційних торговельних марок судова експертиза оперує трискладовою моделлю порівняння: фонетична (звукова), візуальна (графічна) та семантична (сміслова) схожість. Однак для голографічних торговельних марок ці критерії або трансформуються, або доповнюються принципово новими параметрами.

Фонетична схожість, яка є критичною для словесних марок і базується на довжині позначення, наявності близьких або співпадаючих звуків, близькості звуків, що складають позначення, розташування одних близьких звуків і звукосполучень

відносно інших, збігу наголосів, кількості складів чи повторюваності звуків, у голограмах практично відсутня або відіграє вторинну роль. Голографічне позначення за своєю природою є ексклюзивно візуальним об'єктом, що позбавлений акустичного (фонетичного) навантаження. Навіть за наявності тексту споживач сприймає її не як слово, що підлягає звуковому відтворенню, а як оптичний елемент, функція якого полягає у появі та зникненні в межах візуального сценарію. Графічна схожість у контексті голограм набуває ознак багатовимірності. На відміну від традиційного аналізу кольору, шрифту та композиції в одній площині, у голографічних торговельних марках класична подібність важить менше, ніж ідентичність оптичних ефектів. Це вимагає від експерта переходу від оцінки статичного образу до оцінки візуального сценарію, де ключовим фактором стає четвертий вимір – кінетична (динамічна) схожість. Семантична схожість у голографічних об'єктах розширюється до поняття «логіки руху». Якщо в класичних торговельних марках аналізується подібність ідей, збіг одного з елементів позначення, на який падає логічний наголос тощо, то в голограмах смислове навантаження несе характер динамічної трансформації. Навіть при повній ідентичності статичного символу, суттєва відмінність у сценарії руху створює семантичну розбіжність, що впливає на загальний висновок про схожість.

Проведення судової експертизи голографічних торговельних марок має міждисциплінарний характер, оскільки потребує інтеграції правових знань у сфері інтелектуальної власності з глибоким розумінням принципів фізичної оптики та технологій мікросистемної інженерії. Голограма – це результат запису інтерференційної картини світлових хвиль, що дозволяє відтворювати об'ємне зображення. При проведенні експертизи об'єкт має досліджуватися за трьома основними векторами: геометрична та графічна складова – аналіз вбудованих у голограму плоских зображень (логотипів, шрифтів, піктограм); оптико-фізична складова – дослідження рівнів глибини зображення та колористичних переходів; кінетична складова – вивчення алгоритму змін, що відбуваються при нахилі або повороті носія.

Методологія дослідження передбачає обов'язкове використання спеціалізованого обладнання: мікроскопів з великим збільшенням для виявлення мікротекстів, джерел когерентного світла (лазерів) для зчитування прихованих зображень та відеофіксуючих пристроїв з високою частотою кадрів.

Для того, щоб порівняльний аналіз був об'єктивним, експерт повинен детально декомпонувати торговельну марку на окремі ідентифікаційні ознаки. Першим рівнем є просторова орієнтація елементів. У сучасних голограмах використовуються технології 2D/3D (плоскі шари на різних глибинах) або повні 3D-моделі. Експерт визначає, на скількох планах розташовані елементи знака і чи збігається ця плановість у порівнюваних об'єктах. Другим рівнем є паралакс. Паралакс – це ефект, при якому положення об'єкта здається зміненим при зміні точки огляду. В оригінальних голографічних торговельних марках паралакс чітко розрахований. У контрафактних зразках часто спостерігається розмите зображення, що свідчить про використання простіших методів запису або копіювання. Третім рівнем виступають кінетичні ефекти. Саме кінетика є найбільш складним елементом для підробки, оскільки вона вимагає точного математичного розрахунку на етапі створення майстер-матриці.

Центральним питанням будь-якої експертизи у справах про порушення прав на торговельні марки є ризик змішування об'єктів у свідомості споживача. У випадку з голограмами цей ризик має специфічну природу. Для пересічного споживача, який не є фахівцем в оптиці, голограма виступає символом якості та справжності. Для нього характерне цілісне сприйняття голографічного об'єкта. Замість детального вивчення графічних складових, у пам'яті фіксується сукупний візуальний ефект, такий як специфічне мерехтіння, колористична динаміка або характерна гра світла навколо центрального елемента. Це означає, що навіть при значних технічних розбіжностях у методі виготовлення, схожість загальної композиції та колористики може бути достатньою для того, щоб споживач сприйняв контрафактний товар як оригінальний.

При порівнянні експерт має виділити, які ознаки голограми є домінантними. Якщо оригінальна торговельна марка характеризується специфічним рухом, то відтворення цієї ознаки в об'єкті дослідження, навіть при зміні шрифту, може бути визнано достатнім для встановлення схожості. Предметом експертної оцінки має виступати не статична тотожність окремих кадрів, а концептуальна єдність візуального сценарію, що охоплює послідовність та характер трансформації голографічних елементів у часі.

Традиційні методи ілюстрування експертних досліджень виявляються релевантно обмеженими при роботі з голографічними торговельними марками. Для подолання цієї перешкоди пропонується впровадження алгоритму покадрової фіксації, що передбачає створення серії зображень при зміні кута спостереження з кроком 5–10 градусів. Це дозволяє суду наочно побачити, де саме виникає подібність динамічних ефектів.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що судова експертиза голографічних торговельних марок на сучасному етапі потребує якісного перегляду традиційних підходів до ідентифікації та порівняльного аналізу. Встановлення «схожості до ступеня змішування» для таких об'єктів не може обмежуватися лише порівнянням статичних графічних елементів, оскільки ядро їхньої розрізняльної здатності закладено в динаміці та оптичних ефектах.

Перелік використаних джерел

1. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>

2. Про затвердження Правил складання, подання заявки на торговельну марку, заявки на міжнародну реєстрацію торговельної марки та проведення експертизи заявки на торговельну марку, міжнародної реєстрації торговельної марки з поширенням на Україну: Наказ Міністерства економіки України від 06.08.2024 № 19889. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1263-24#Text>

Андрій Скачко

*судовий експерт лабораторії товарознавчих та транспортно-
товарознавчих видів досліджень Одеського науково-
дослідного інституту судових експертиз*

Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна

Тамара Лушникова

*старший судовий експерт лабораторії дослідження об'єктів
інформаційних технологій та інтелектуальної власності*

*Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Львів, Україна*

Особливості проведення судових експертиз з визначення ознак добре відомих торговельних марок

Авторами проаналізовано сучасні методичні підходи проведення дослідження ознак, що можуть вказувати на добру відомість торговельної марки (знак для товарів і послуг) (далі – ТМ) в Україні з урахуванням міжнародних стандартів, норм національного законодавства та актуальної судової практики. Визначено: перелік питань, що можуть вирішуватися судовою експертизою і послідовність дослідження комплексу морфологічних і інформативних ознак; необхідність надання зразків продукції, що захищені добре відомою ТМ. Охарактеризовано критерії, які враховуються при оцінюванні рівня відомості позначення, якщо вони є доречними, зокрема: ступінь відомості ТМ у відповідному секторі суспільства; тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання та/або просування ТМ та/або реєстрацій та/або заявок на реєстрацію ТМ за умови, що ТМ використовується; включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг щодо яких ТМ застосовується; свідчення успішного відстоювання прав на ТМ, зокрема територія, на якій ТМ визнано добре відомою; цінність, що асоціюється з ТМ.

Зазначимо, що перелік не є вичерпним, він залежить від багатьох факторів. Наприклад при дослідженні лікарського засобу, який належить до групи наркотичних. Брати такі критерії як просування шляхом рекламування, представлення на ярмарках є недоречними, оскільки такі товари заборонено рекламувати, а їх обіг є контрольованим.

Судові експертизи при дослідженні добре відомих ТМ вирішують питання пов'язані з специфікою охорони прав на добре відомі ТМ. Судові-експертні методики і методичні рекомендації не містять аналізу особливостей дослідження і оцінки факторів (фактичних даних), недостатньо науково і методично обґрунтовані.

Правова охорона добре відомих ТМ здійснюється на підставі статей 6 bis та 10 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності [1]. Згідно п. (1) статті 6 bis країни Союзу зобов'язуються чи з ініціативи адміністрації, якщо це допускається законодавством даної країни, чи за клопотанням зацікавленої особи відхиляти або визнавати недійсною реєстрацію і забороняти застосування товарного знаку, що становить відтворення, імітацію чи переклад іншого знаку, здатні викликати змішування зі знаком, що за визначенням компетентного органу країни реєстрації чи країни застосування вже є у цій країні загальновідомим як знак особи, що користується привілеями цієї Конвенції, і використовується для ідентичних або подібних продуктів.

ТМ визнається в Україні добре відомою ТМ у встановленому вітчизняним законодавством порядку Апеляційною палатою Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) або судом. Оскільки Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (далі – Закон) [2] визнання знаку добре відомим віднесено до виключною компетенцією Апеляційної палати або суду, то експерт не може вирішувати питання про належність або неналежність такого знаку до добре відомих, оскільки предметом висновку експерта не можуть бути питання права. Проте відсутні жодні перепони для вирішення питання щодо відповідності ознак такого знаку ознакам добре відомого знаку. Так, у

розділі IV Порядку визнання ТМ добре відомою в Україні «Регламент Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності» [3], умови визнання ТМ добре відомою в Україні викладені у наступній редакції: «2. Під час визначення того, чи є ТМ добре відомою в Україні, розглядаються фактори, якщо вони є доречними, визначені п. 2 ст. 25 Закону.

Основною задачею судової експертизи і є встановлення фактичних даних. Таким чином, для вирішення питання щодо відповідності ознак певного знаку ознакам добре відомого знаку експертна задача може бути реалізована у наступних питаннях: Чи відповідали ознаки ТМ (вказується якої саме) ознакам добре відомого знаку станом на (вказати дату)? Чи відповідали ознаки ТМ (вказується якої саме) ознакам добре відомого знаку на дату подання заяви про визнання цієї марки добре відомою?

При вирішенні вищезазначених питань судовими експертами проводиться дослідження з визначення комплексу морфологічних і інформаційних ознак, при цьому морфологічні ознаки визначаються на наданих зразках продукції, на яких наявне ТМ, яка заявляється як добре відома чи визнана такою.

Фактичні дані (інформативні ознаки) визначаються у п. 2 ст. 25 Закону і також наведені у Методиці [4] наступним чином: ступінь відомості чи визнання знаку у відповідному секторі суспільства; тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання знаку та або/ просування знаку, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг щодо яких знак застосовується; тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію знаку за умови, що знак використовується чи є визнаним; свідчення успішного відстоювання прав на знак, зокрема територія, на якій знак визнано добре відомим компетентними органами; цінність, що асоціюється зі знаком.

Фактичні дані, які підтверджують добру відомість знаку стосовно товарів і/або послуг щодо яких він

використовується, повинні бути документально засвідчені на вказану в заяві дату. Ці відомості мають підтверджувати наявність факторів, якщо вони є доречними. З'ясування деяких з перелічених факторів щодо конкретної ТМ потребує спеціальних знань і наявності фінансових документів (звітів) щодо витрат, накладних, офіційних документів митниці.

У нормативно-методичній документації [2], методиках і методичних рекомендаціях [4-6], по вказаних у п. 2 ст. 25 Закону доречних факторах наведені відомості, якими ці фактори можуть підтверджуватися.

Дослідження використання або будь-якого просування знаку може підтверджуватися відомостями про: види маркування товарів і/або застосування знаку при наданні послуг; експонування товарів на виставках, ярмарках, зокрема міжнародних і/або національних. При цьому можуть надаватися відомості про кількість відвідувачів виставки, ярмарки, площі виставочних павільйонів тощо; використання знаку в рекламі; комерційне використання знаку в мережі Інтернет; заходи щодо просування знаку.

Дослідження відомості знаку в певному колі споживачів може підтверджуватися результатами опитування з питань доброї відомості знаку в Україні, проведеного дослідницькою організацією, яка спеціалізується в галузі проведення соціологічних чи маркетингових досліджень. Опитування стосовно доброї відомості знаку повинно бути репрезентативним для населення всієї України та проводитися з урахуванням "цільової аудиторії".

Оцінюючи відомості щодо інтенсивності використання знаку на території України слід звертати увагу на наступне: обсяги реалізації товарів і/або послуг, відносно яких застосовується знак. Вони повинні бути виражені у числових значеннях по періодах. Оцінювати ці відомості слід не тільки по довідках, наданих заявником, але й по первинним бухгалтерським документам. Складений заявником перелік регіонів України із зазначенням населених пунктів, у яких здійснювалась реалізація таких товарів і/або послуг сам по

собі є недостатнім для підтвердження фактів розповсюдження відповідних товарів (послуг). Ці факти повинні бути також підтверджені товарно-транспортними накладними та іншими документами, які містять відомості не тільки про вид товару та постачальника, але й про ТМ. Якщо відомості про ТМ у таких документах відсутні, приймати до уваги такі документи є недоцільним. Фактичні дані, що стосуються обсягів експорту/імпорту товарів щодо яких застосовується знак, повинні бути підтверджені перш за все офіційними документами митниці. За результатами проведення дослідження на відповідність наявних в матеріалах справи відомостей вищенаведеним факторам (критеріям) надається експертна оцінка і складається висновок.

На основі проведеного аналізу виявлені специфічні особливості можливості проведення судових експертиз добре відомих ТМ; визначено питання, що вирішуються при проведенні цих експертиз. Для удосконалення методичних підходів при дослідженні добре відомих ТМ наявна необхідність застосування єдиних методів досліджень, здійснення оцінки об'єктів досліджень за одними нормативно визначеними правилами і гармонізацію українського підходу із положеннями Європейського Союзу з метою вдосконалення судових експертиз і підвищення їх якості.

Перелік використаних джерел

1. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 (у чинній редакції). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text

2. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII (у чинній редакції). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#n217>

3. Регламент Апеляційної палати Національного органу інтелектуальної власності від 23.11.2023 № 17768 (у чинній редакції). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-24#n8>

4. Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів і послуг) (реєстраційний номер 13.6.02 від 28.04.2023) / НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності / Н. Ковальова, Т. Чабанець, О. Фоя та ін.; Київ: 2023.

5. Методика проведення експертних досліджень, пов'язаних із засобами індивідуалізації (реєстр. № 13.6.01 від 23.03.2018р.) / НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності / Н.М. Ковальова, О.В. Голікова та ін., Київ: 2017.

6. Методика судово-експертного дослідження знаків для товарів і послуг (торговельних марок): звіт НДР (заключ.) / Мін'юст, КНДІСЕ; кер. Г.В. Прохоров-Лукін;. Київ: КНДІСЕ, 2009. 421 с.

Тетяна Тамакова

*завідувач лабораторії психологічних досліджень Київський
науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства
юстиції України, м. Київ, Україна*

Олена Шиловська

*кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник
лабораторії психологічних досліджень Київський науково-
дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції
України, м. Київ, Україна*

Євгенія Невах

*судовий експерт лабораторії психологічних досліджень
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна*

Психологічна достовірність показань сторін у справах щодо інтелектуальної власності

Справи щодо захисту прав інтелектуальної власності характеризуються значною суб'єктивністю у трактуванні обставин, що стосуються створення твору, визначення авторства, передання майнових прав та встановлення факту незаконного використання результатів творчої діяльності. Досить часто сторони по-різному описують одні й ті самі події, надаючи їм різного психологічного та юридичного змісту. Особливої складності такі справи набувають у випадках, коли матеріальні докази є неповними, фрагментарними або взагалі відсутніми. За таких умов суттєвого значення набувають показання учасників судового процесу, які нерідко стають одним із ключових джерел інформації при встановленні обставин справи.

У зв'язку з цим актуалізується проблема психологічної оцінки достовірності показань сторін, оскільки саме суб'єктивний характер переживання та інтерпретації подій у справах щодо інтелектуальної власності створює підвищений ризик викривлення інформації. Варто зауважити, що

проблема психологічної достовірності показань традиційно належить до сфери судово-психологічної експертизи, однак стосовно справ щодо інтелектуальної власності дана проблематика залишається недостатньо дослідженою та методологічно розробленою.

Психологічна достовірність показань не є тотожною юридичному поняттю правдивості. У психологічному розумінні достовірність пов'язана зі ступенем відповідності між тим, що особа повідомляє, та тим, що вона реально сприймала, переживала або усвідомлювала. Водночас людина може як свідомо перекручувати інформацію, так і помилятися внаслідок особливостей функціонування пам'яті, впливу емоційних переживань або подальшої реінтерпретації власного досвіду. Таким чином, викривлення показань не завжди є результатом навмисного обману. У певних випадках воно може бути пов'язане із формуванням помилкових спогадів, неточним відтворенням інформації або зміною суб'єктивного ставлення до подій з плином часу.

На наш погляд, особливої актуальності ця проблема набуває саме у справах щодо інтелектуальної власності, де сторони часто описують не стільки зовнішні події, скільки власні психічні стани, творчі наміри, переживання процесу створення твору, усвідомлення авторства або оцінку унікальності власного внеску. Такі показання є значно складнішими для перевірки, оскільки стосуються внутрішнього досвіду людини, який не завжди має безпосереднє зовнішнє підтвердження. Крім того, значний вплив на зміст показань можуть мати матеріальна зацікавленість, репутаційні ризики та емоційна залученість особистості у власний творчий продукт.

Дослідження у галузі когнітивної психології переконливо демонструють, що пам'ять про власну творчу діяльність є реконструктивною, оскільки у ретроспекції особи схильні перебільшувати оригінальність свого внеску і применшувати запозичення, що відбувалися несвідомо [3]. Цей механізм може бути підставою для сумнівних, але помилкових показань щодо авторства. Аналізуючи практику

призначення судово-психологічних експертиз в Україні, дослідники зазначають, що суди час від часу ініціюють дослідження достовірності показань у цивільних справах, хоча саме ця категорія справ є найбільш чутливою до суб'єктивних викривлень [1].

Психологічний аналіз дозволяє також виокремити низку чинників, які підвищують ризик недостовірності показань саме у справах щодо інтелектуальної власності. Одним із таких чинників є значний часовий проміжок між подіями та судовим розглядом, що сприяє природному стиранню меж між власним і запозиченим досвідом.

З плином часу пам'ять не просто «вигасає», вона активно реконструюється. Прогалини заповнюються логічно вірогідними, але фактично неточними деталями, а межі між власним задумом і зовнішніми впливами поступово розмиваються [5]. Цей процес є особливо інтенсивним у творчих професіях, зокрема, письменників, композиторів, дизайнерів, програмістів, де постійне занурення у чужі твори є невід'ємною частиною фахової діяльності. Саме тут найчастіше виявляється феномен криптомнезії, при якому особа щиро переконана в оригінальності свого рішення, не усвідомлюючи, що воно відтворює раніше сприйнятий матеріал [3].

Таким чином, значний часовий проміжок між творчим процесом та судовим розглядом може розглядатися не лише як процесуальна обставина, а і як окремий психологічний чинник, що безпосередньо впливає на особливості формування та відтворення показань.

Не менш важливим чинником, який може впливати на достовірність показань у справах щодо інтелектуальної власності, є висока матеріальна або репутаційна значущість справи. У ситуаціях, коли предметом судового розгляду стають значні фінансові інтереси, авторський статус, професійне визнання або збереження творчої репутації, особистість опиняється в умовах потужного мотиваційного напруження. За таких обставин змін зазнає не лише спосіб подання інформації, а й сам процес пригадування та

інтерпретації подій. На наш погляд, суттєвого значення набуває той факт, що мотиваційний вплив може проявлятися не лише у формі свідомого перекручення інформації, а й у вигляді несвідомої реконструкції власного досвіду відповідно до актуальних потреб та очікувань особистості.

Дослідження у сфері психології свідчать про те, що в умовах високої особистісної значущості людина схильна несвідомо відбирати, акцентувати та реінтерпретовувати інформацію таким чином, щоб вона узгоджувалася з бажаним для неї результатом [4]. При цьому особа може суб'єктивно сприймати власні показання як повністю достовірні та щирі, навіть якщо їх зміст уже зазнав певного викривлення під впливом внутрішньої зацікавленості у результаті справи. Таким чином, психологічний механізм викривлення показань у подібних ситуаціях не завжди пов'язаний із прямим наміром ввести суд в оману, а може бути наслідком особливостей когнітивної та емоційної переробки інформації в умовах значного психологічного напруження.

Окремої уваги заслуговує також емоційна залученість автора у власний творчий продукт. Варто зауважити, що літературний твір, музична композиція, художній образ, дизайнське рішення або програмний код нерідко переживаються особистістю не лише як результат інтелектуальної діяльності, а і як частина власної ідентичності, спосіб самовираження та відображення внутрішнього світу автора. У зв'язку з цим ситуація оспорування авторства або сумніву в оригінальності твору може сприйматися людиною не лише як юридичний конфлікт, а і як загроза власній самооцінці, професійній цінності та особистісній цілісності.

За таких умов активізуються психологічні захисні механізми, спрямовані на підтримання позитивного образу себе та збереження уявлення про себе як про оригінального автора. Зокрема, можуть посилюватися процеси раціоналізації, проєкції, вибіркового акцентування певних обставин або несвідомого витіснення інформації, яка суперечить бажаному уявленню про власну роль у творчому процесі [2]. Внаслідок цього особа може щиро перебільшувати унікальність

власного внеску, применшувати вплив зовнішніх джерел або неточно відтворювати окремі етапи створення твору. При цьому подібні викривлення не завжди мають характер свідомого обману, а можуть виконувати функцію психологічного самозахисту в ситуації загрози особистісно значущим аспектам ідентичності.

На наш погляд, особливої складності проблема достовірності показань набуває у випадках, коли мотиваційний тиск та емоційна залученість діють одночасно і взаємно посилюють один одного. У такій ситуації формується складна багаторівнева система психологічних чинників, що впливають на процес пригадування, інтерпретації та вербалізації подій. На рівні свідомого контролю це може проявлятися у вибіркового акцентуванні окремих фактів, специфіці формулювань або уникненні певних тем. Водночас на несвідомому рівні можуть відбуватися більш глибокі процеси реконструкції спогадів відповідно до актуальних психологічних потреб особистості.

Таким чином, багатшаровий характер подібних викривлень суттєво ускладнює їх виявлення виключно процесуальними або юридичними засобами. Саме тому особливого значення набуває судово-психологічна експертиза, яка дозволяє дослідити не лише зовнішній зміст показань, а й психологічні механізми їх формування, особливості емоційного стану особистості, мотиваційні чинники та специфіку когнітивної переробки інформації.

Перелік використаних джерел

1. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : МАУП, 2004. 436 с. <https://ibib.ltd.ua/yuridichna-psihologiya-navch-posib-vid-dop.html>
2. Baumeister R. F., Bushman B. J. Social Psychology and Human Nature. 4th ed. Belmont : Cengage Learning, 2017. 523 p. URL https://archive.org/details/socialpsychology0000baum_d7r4
3. Brown A. S., Murphy D. R. Cryptomnesia: Delineating inadvertent plagiarism. Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition. 1989. Vol. 15, No. 3. P. 432–442. URL https://www.researchgate.net/publication/232580789_Cryptomnesia_De

lineating_Inadvertent_Plagiarism

4. Kunda Z. The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*. 1990. Vol. 108, No. 3. P. 480–498. DOI: 10.1037/0033-2909.108.3.480. URL <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2270237/>

5. Loftus E. F. Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. *Learning & Memory*. 2005. Vol. 12, No. 4. P. 361–366. DOI: 10.1101/lm.94705. URL <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16027179/>

Дмитро Хамула
*кандидат культурології, старший науковий співробітник
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна*

**Законодавчі аспекти в сфері фабричного
таврування в ХІХ столітті в контексті
«Розробки методики проведення
мистецтвознавчої експертизи антикварних
теракотових, кахельних, фаянсових,
майолікових печей та камінів щодо
приналежності їх до культурних цінностей,
які мають історичне, художнє, етнографічне
та наукове значення»**

Вивчення клейм на антикварних пічних кахлях є надзвичайно важливим, коли йдеться про їх наукову атрибуцію. Так, Д. Клаюмене, ґрунтуючись на тавруванні продукції, вважає цей принцип вирішальним атрибуції печей, які неможливо атрибутувати лише іконографічно, треба бачити клейма [3, s. 1]. На цьому наголошує і автор цих строк [2, с. 12]. Не дивлячись на те, що більшість до нині збережених кахельних печей та камінів є фабричними виробами ХІХ початку ХХ ст., через їхнє регулярне знищення вони стають рідкісними об'єктами. Крім того, виробнича специфіка епохи «La Belle Époque» ще передбачала великий відсоток професійної художньої праці.

З першої пол. ХІХ ст. все частіше знаходять штампи на плитці, і до кінця століття це приймає тотальний характер. Тому вивчення законодавства в сфері охорони фабричного маркування, особливо в зв'язку із керамічними виробництва, є актуальним, особливо й тому, що до нині бракує відповідних узагальнюючих праць. До 1980-х рр. існувала стійка думка про те, що фабрична продукція не може бути предметом мистецтвознавчого аналізу. Згодом вона зазнала критики, і сучасні

дослідники роблять акцент саме на мистецтвознавчому вивченні кахлів пізнього періоду.

У XIX ст. у зв'язку з розвитком фабричного виробництва, необхідність покращення відповідного законодавства стала очевидною. Численні рішення визначають значення (сертифікат справжності, якості речей) та зміст клейма: ім'я, прізвище виробника, розташування фабрики; встановлення процедури стигматизації, відповідальність за фальсифікацію марки, тощо. Розглянемо деякі з цих законодавчих вимог. У першу чергу слід згадати Указ Сенату від 5 лютого 1830 р., який став поворотним етапом у цьому процесі. Відтоді система вибудовувалася за новим принципом, не фіскальним, як раніше, а за принципами заохочення. Напис на таврі повинен був встановлюватися в такий спосіб, аби він не стерся. Виробників зобов'язували надавати свідчення про виробництво та внесення змін у клеймо в Департамент Мануфактур та Внутрішньої Торгівлі. З 1857 по 1917 рр. діяв Устав о промисловості фабричної та заводської, де окремо прописувалися норми щодо таврування (Про клеймування виробів мануфактур, фабрик і заводів (Статут про промисловість, т. XI Зводу законів, вид. 1857 р.; Статут про промислові фабрики і заводи, вид. 1879 р.). Вимоги до написання та зображення клейма в Уставі 1857 р. були точно такими, як і в Указі 1830 р., тобто, читабельність, чіткість імен та прізвищ, обов'язкове дублювання іноземних літер та абrevіатур.

У більшості європейських країн в другій пол. XIX ст. на законодавчому рівні активно стали впроваджуватися норми реєстрації та відповідного захисту прав фірмових марок та фабричного клеймування продукції. Багато у чому ці закони схожі один на одного, наприклад, це стосувалося не обов'язковості маркування як такого, розуміння того, чим є і повинна бути фабрична марка, тощо. Схожими були й настанови щодо надання її власникові не тільки певного роду захисту прав, й певних зобов'язань, переслідування за підробку маркування, тощо. Так, в Австро-Угорщині діяв Закон про охорону марок 7 грудня 1858 р., згідно 1 пар. якого під марками розумілися особливі знаки, які слугували для розрізнення призначених для торгівлі

виробів і товарів одного промисловця від таких іншого (Символічні зображення, цифри, віньєтки, тощо), які за для їх охорони, мали пройти реєстрацію. В параграфі 5 сказано: «Право на марку пов'язане із промисловим підприємством, для якого призначена марка; вона із ним припиняється і разом із ним переходить у власність іншого. В останньому випадку, новий власник, за виключенням того випадку, коли промислове підприємство продовжене вдовою або малолітнім спадкоємцем колишнього власника, чи за рахунок нащадків і конкурсу, повинен у трьох місячний строк переписати марку на своє ім'я, оскільки в протилежному випадку втрачається право на марку». Пар. 16: «Імітацією марки вважається таке зображення, яке не може бути розрізнене від справжньої без більш, ніж звичайної уваги». За незаконне присвоєння імені, фірми, гербу чи особливе найменування промислового закладу іншого виробника, яке було порушене навмисно, винуватий окрім покарання у вигляді кримінального переслідування, підлягає штрафуванню у розмірі від 25 до 500 гульденів.

У Німеччині діяв «Закон від 30-го листопада 1874 г. про охорону марок (Markenschutz)», який почав діяти з 1 травня 1875 р. Згідно пар. 2 цього закону для внесення в торговий реєстр знаків (Zeichen), разом із заявою повинно прикладатися за підписом фірми зображення товарного знаку (Waarenzeichens). Згідно пар. 3 «Не може бути відмовлено во внесенні у реєстр товарних знаків, використання яких представлено заявникам на основі місцевих законів, а також таких, які до початку 1875 р. були загальноновизнані в торговому ужитку, як розрізнявальні знаки товарів відомого промисловця. У всіх інших випадках, во внесенні в реєстр повинно бути відмовлено, коли товарний знак складається виключно з чисел, літер або слів, або, якщо він містить в собі громадські герби образливої властивості». Внесення знаків в реєстр, або їх скасування обов'язково вносилося в «Германський Імперський Показчик». Згідно пар. 14-16 незаконне використання маркування каралося штрафу від 150 до 3000 марок, або ув'язненню на 6 місяців та виплатами потерпілій стороні, а також можливе подальше кримінальне переслідування.

Закон про заступництво фабричним та торговим маркам, затверджений 26 травня діяв для Норвегії та від 26 липня 1884 р. для Швеції. У цілому ці закони аналогічні між собою. Так, згідно ст. 1-3 власники повинні надсилати лист з описом марки, описом торгівельної фірми, роду занять, адреси заявника, тощо. Також має бути подані дошки з відбитками марки та зображенням марки на папері. Реєстр фабричних і торгових марок ведеться для усього королівства в Стокгольмі, а для Норвегії в Осло у спеціальній установі. Згідно ст. 4 не можливо зареєструвати марки, якщо вони: 1) Складаються виключно з цифр, літер та слів, не розрізнених настільки своєрідною формою, аби марка могла вважатися віньєткою. 2) Марки, що незаконно мають у своєму складі власне або ім'я торгівельне, яке не належить заявнику, або назву нерухомості, що належить іншій особі. 3) Марки, що мають у собі громадські герби чи штемпелі. 4) Марки, що носять в собі малюнки непристойної якості. 5) Марки, тотожні з іншими, вже заявленими раніше, або такі, які ззовні дуже нагадують вже зареєстровані, що легко можуть бути сплутані із ними.

У Фінляндії особливих положень не існувало, окрім деяких постанов (пар. 17 «Найвище затвердженого положення про промисли від 8 (20) березня 1879 р.»), згідно якого ставлення клейм залишалося на розсуд виробника. Проте, якщо тавро було, то воно так само захищалося в законодавчому порядку, згідно пар. 2-3 «Найвище затвердженого від 20.12.1858 р. положення про торгівельні відносини Рос. імп. з Фінляндією».

Окрім вищерозглянутих законів та низки документів, підписаних у двосторонньому порядку (між царською Росією та деякими європейськими країнами) [1, с. 56-85], були й документи міжнародного характеру, зокрема це Загальні резолюції Паризького Міжнародного конгресу 1878 р. про промислову власність, які були націлені на захист прав та опіку торгівельних та фабричних марок. Серед іншого, п. V присвячений окремо охороні винаходів, малюнків та марок на офіційних міжнародних виставках. Так, в Резолюції були прийняті статті, одна з яких (4 ст.) є доволі цікавою, оскільки

в ній прописувалося створення в кожній країні особливого відомства для захисту інтересів промислової власності, із центральним депо із репрезентованими фабричними марками та клеймами, промисловими малюнками та моделями, відкритим для широкого загалу. Цим відомствам приписувалося видання періодичних видань з цих питань. Так, наприклад, у Великобританії виходив «Trade Marks Journal». У Відні помісячно виходило видання «Uebersicht der bei den Handels-und Gewerbe-Kammern registrirten, umgeschriebenen und geloschten gazetzlichen marken», офіційний додаток до Wiener-Zeitung: «Central Anzeiger fur Handel und Gewerbe». В Німеччині додаток до правлячого покажчика «Beilage zum Deutschen Reichs Anzeiger» У Швейцарії «Beilage zum Handelsblatt». Деякі видання такого типу на сьогодні становлять безцінне інформаційне джерело, щодо тих чи інших виробників, особливо, коли йдеться про фабрикантів художніх кахельних печей та камінів.

Аналізуючи подібні документи, стає більш зрозумілим, чому, наприклад, багато виробників, що підробляли європейські брендові печі та кахлі (їх рельєф, малюнок, тощо), зазвичай практично ніколи не ставили на своїх виробках підроблених клейм, адже саме це було найнебезпечнішим кроком. Саме тому більшість таких виробів залишалася або зовсім без аби якого маркування, або ж із зазначенням цього місцевого виробника.

Вивчення документів в сфері історії маркування та клеймування керамічної продукції (яке зберігається на кахлях зі зворотного боку), може надавати відповіді на багато питань, пов'язаних із атрибуцією, підробкою, торгівлею та ареалами розповсюдження кахельних печей та камінів, які є не тільки рядовими виробами фабрично-заводської промисловості, а й часто високо-художніми творами декоративно-прикладного мистецтва, а точніше кажучи артефактами історико-культурного феномену взаємопроникнення фабрично-заводської промисловості та декоративно-прикладного мистецтва, як синтезу мистецтва та техніки епохи «La Belle Époque».

Перелік використаних джерел

1. Неболсин А.Г. Законодательство о фабричных и торговых клеймах в России и за границую. Спб.: Тип. В.Ф. Киршбаума, 1886. VIII, 250 с.
2. Хамула Д.В. Изразцовые печи Старой Одессы: импорт и художественные особенности. Одесса: КП ОГТ, 2017. 36 с.: ил.
3. Klajumienė Dalia. Kodėl svarbu tyrinėti XIX a.–XX a. pirmosios pusės koklinių krosnių gamintojų produkcijos ženklumą? Lietuvos mokslų akademijos website. 2023.

Тетяна Юзишина

*провідний судовий експерт сектору криміналістичних та
інженерно-технічних досліджень лабораторії криміналістичних,
інженерно-технічних та військових досліджень
Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-7391-0413*

Актуальність спеціальних знань у сфері захисту прав інтелектуальної власності

У сучасних умовах розвитку цифрових технологій питання захисту прав інтелектуальної власності набувають дедалі більшої актуальності. Поширення електронного документообігу, цифрового контенту, програмного забезпечення, інформаційних платформ і технологій штучного інтелекту супроводжується збільшенням кількості порушень прав інтелектуальної власності та ускладненням процесу доказування у відповідних категоріях справ [1]. Використання сучасних цифрових технологій суттєво змінює способи створення, поширення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, що створює нові виклики для правозастосовної та судово-експертної практики. У зв'язку з цим під час розгляду таких спорів виникає необхідність використання спеціальних знань у різних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Застосування спеціальних знань у сфері захисту прав інтелектуальної власності здійснюється, зокрема, у вигляді судової експертизи, яка є одним із засобів доказування у судовому процесі. У справах щодо захисту прав інтелектуальної власності значення судової експертизи пов'язане з дослідженням електронних документів, цифрових файлів, програмного коду, технічної документації та інших носіїв інформації. Крім того, у таких справах важливого значення набуває встановлення способу створення цифрових об'єктів, дослідження

електронних слідів, метаданих та інших технічних характеристик інформації.

Під час розгляду спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності можуть призначатися різні види судових експертиз залежно від характеру спору та об'єктів дослідження. На практиці застосовуються експертизи об'єктів інтелектуальної власності, комп'ютерно-технічні, технічні експертизи документів, почеркознавчі, лінгвістичні, мистецтвознавчі та товарознавчі експертизи тощо. Спеціальні знання використовуються для встановлення фактів копіювання або переробки творів, дослідження програмного коду, встановлення автора чи виконавця рукописного тексту або підпису, а також визначення схожості позначень для товарів і послуг.

Особливого значення спеціальні знання набувають в умовах розвитку цифрових технологій та використання штучного інтелекту. Сучасні технології створюють нові можливості як для порушення прав інтелектуальної власності, так і для фальсифікації цифрових доказів. Окремою проблемою є використання технологій штучного інтелекту для створення матеріалів, які можуть порушувати авторські права або ускладнювати встановлення справжнього автора цифрового об'єкта [2].

У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення судово-експертної діяльності та адаптації методичних підходів до сучасних умов. Дослідження електронних доказів потребує поєднання традиційних криміналістичних методів із сучасними інформаційними технологіями та постійного оновлення науково-методичного забезпечення експертної практики [3].

Одним із важливих напрямів розвитку системи захисту прав інтелектуальної власності є гармонізація українського законодавства та правозастосовної практики з європейськими підходами і міжнародними стандартами [4]. У контексті європейської інтеграції України актуальними залишаються питання удосконалення методичного забезпечення судово-експертної діяльності, стандартизації експертних підходів та розвитку практики дослідження цифрових доказів.

Водночас ефективне використання спеціальних знань у сфері захисту прав інтелектуальної власності безпосередньо

пов'язане з рівнем розвитку науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності. Сучасна експертна практика потребує постійного удосконалення методик дослідження цифрових доказів, адаптації існуючих підходів до нових способів створення та поширення інформації, а також забезпечення належної підготовки експертів у сфері цифрових технологій. Ускладнення способів порушення прав інтелектуальної власності та стрімкий розвиток інформаційного середовища зумовлюють необхідність подальшого розвитку судово-експертної діяльності у зазначеному напрямі.

Таким чином, застосування спеціальних знань набуває важливого значення для забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності та ефективного вирішення відповідних спорів у сучасних умовах.

Перелік використаних джерел

1. Шабалін А. В., Штефан О. О. Проблеми теорії і практики захисту права інтелектуальної власності : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2026. С. 4-6.
2. Штучний інтелект, сучасні технології та право в Україні : монографія / за заг. ред. О. А. Костенка. Київ ; Одеса : Фенікс, 2026. С. 6-7.
3. Шабалін А. В., Штефан О. О. Проблеми теорії і практики захисту права інтелектуальної власності : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2026. С. 42-54.
4. Штефан А. С. Acquis Європейського Союзу у сфері авторського права і суміжних прав : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2025. С. 4-5.

Надія Федорів

*судовий експерт Західноукраїнського відділення
Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері
інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України, м. Івано-Франківськ, Україна*

Проблемні питання визначення розміру збитків у справах щодо порушення прав інтелектуальної власності

В умовах розвитку цифрової економіки та активізації комерційного обігу об'єктів інтелектуальної власності особливої актуальності набувають питання економічного дослідження збитків, завданих порушенням майнових прав суб'єктів інтелектуальної власності. Судові спори, пов'язані з незаконним використанням торговельних марок, авторських прав, комерційних найменувань, програмного забезпечення, винаходів чи промислових зразків, дедалі частіше потребують проведення судової експертизи за спеціальністю 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності».

Особливістю зазначеного виду експертиз є необхідність поєднання економічного аналізу з урахуванням правової природи об'єкта інтелектуальної власності. При цьому експерт досліджує не факт порушення прав, що належить до компетенції суду, а економічні наслідки такого порушення, зокрема розмір збитків, упущеної вигоди або доходу, отриманого порушником. [1; 4].

Однією з ключових проблем є складність документального підтвердження причинно-наслідкового зв'язку між порушенням прав інтелектуальної власності та негативними економічними наслідками для правовласника. На практиці суб'єкти господарювання часто не ведуть окремого обліку доходів, пов'язаних із використанням конкретного об'єкта інтелектуальної власності, що ускладнює проведення точних розрахунків. Особливо це стосується об'єктів авторського права та суміжних прав, де результат використання нематеріального

активу інтегрується у загальний господарський процес підприємства [2; 5].

Проблемним також є визначення упущеної вигоди. Відповідно до цивільного законодавства, упущеною вигодою вважаються доходи, які особа могла б реально отримати за звичайних обставин, якби її право не було порушене [3]. Однак у сфері інтелектуальної власності встановлення такого гіпотетичного доходу потребує врахування значної кількості економічних факторів: ринкової кон'юнктури, попиту, сезонності, маркетингової активності, конкурентного середовища, ділової репутації правовласника тощо. У результаті експерт нерідко стикається з необхідністю оцінки прогностичних показників, що підвищує ризик суб'єктивності висновків [5].

Окремої уваги потребує проблема визначення розміру компенсації за незаконне використання об'єктів авторського права та суміжних прав у мережі Інтернет. Цифрове середовище створює умови для швидкого та масового розповсюдження контрафактного контенту, при цьому встановлення фактичного обсягу використання об'єкта та кількості отриманого доходу є надзвичайно складним. У багатьох випадках порушник використовує іноземні платіжні сервіси, а сервери розташовані за межами України, що ускладнює отримання достовірної фінансової інформації.

Водночас суттєвою проблемою залишається відсутність уніфікованих методичних підходів до визначення збитків у сфері інтелектуальної власності. Наявні науково-методичні рекомендації містять загальні положення щодо економічних досліджень, однак не враховують особливостей сучасних цифрових бізнес-моделей, електронної комерції та монетизації цифрового контенту. Це призводить до різної практики застосування методів оцінки та формування неоднакових підходів у судово-експертній діяльності.

На практиці найбільш поширеними методами визначення розміру збитків є:

- метод порівняння доходів;
- метод розрахунку роялті;
- витратний метод;

- метод визначення незаконно отриманого доходу порушником [5].

Разом із тим кожен із зазначених методів має свої обмеження. Наприклад, метод роялті потребує наявності достовірної інформації про ринкові ставки ліцензійних платежів щодо аналогічних об'єктів, яка часто є конфіденційною. Метод порівняння доходів потребує існування співставних економічних показників до та після порушення права, що не завжди можливо у випадку новостворених підприємств або інноваційних продуктів [5; 6].

Складність становлять і випадки незаконного використання торговельних марок. У таких справах експерт має оцінити не лише прямі економічні втрати, а й репутаційні ризики, втрату ділової репутації та зниження ринкової вартості бренду. Однак зазначені показники мають значний ступінь оціночності та не завжди можуть бути виражені через прямі фінансові втрати [6].

Поширеною проблемою є також недостатній обсяг документів, що надаються на дослідження. Для проведення повноцінного економічного дослідження необхідними можуть бути: договори про передачу майнових прав або ліцензійні договори; первинні бухгалтерські документи; фінансова звітність; документи щодо обсягів реалізації продукції; маркетингові дослідження; дані щодо ринкової вартості ліцензій; матеріали податкового обліку; документи щодо витрат на створення та просування об'єкта інтелектуальної власності.

За відсутності достатнього обсягу вихідних даних експерт обмежений у можливості проведення об'єктивного та повного дослідження, що нерідко стає підставою для формулювання висновку про неможливість вирішення поставлених питань у повному обсязі [1].

Окремо слід звернути увагу на проблему розмежування компетенції експерта та суду. У практиці призначення експертів нерідко зустрічаються питання правового характеру, зокрема щодо встановлення факту порушення права інтелектуальної власності або визначення правомірності використання об'єкта. Водночас відповідно до законодавства експерт не має

права надавати правову оцінку діям сторін, а здійснює виключно дослідження економічних показників та документально підтверджених обставин [1; 4].

Показовими є випадки визначення збитків від незаконного використання програмного забезпечення у господарській діяльності підприємств. У таких справах експертне дослідження може включати аналіз кількості робочих місць, періоду використання програмного продукту, ринкової вартості ліцензій, умов ліцензійних договорів та обсягів господарських операцій, здійснених із використанням відповідного програмного забезпечення. При цьому важливе значення має документальне підтвердження факту фактичного використання програмного продукту, а не лише його наявності на технічному носії [2; 5].

Таким чином, проведення судових економічних експертиз у сфері інтелектуальної власності характеризується високим рівнем складності та потребує комплексного підходу до дослідження. Актуальними напрямками вдосконалення експертної практики є:

- розробка спеціалізованих методик визначення збитків у цифровому середовищі;
- уніфікація підходів до оцінки упущеної вигоди;
- вдосконалення методичного забезпечення експертиз;
- підвищення рівня міждисциплінарної підготовки судових експертів;
- формування єдиної практики документального підтвердження економічних наслідків порушення прав інтелектуальної власності.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку цифрової економіки, значення судових економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності надалі лише зростатиме, що обумовлює необхідність подальшого наукового та методичного розвитку спеціальності 13.9.

Перелік використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/2811-20.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Науково-методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

5. Інтелектуальна власність: підручник/ В.Д. Базилевич. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Знання, 2014. – 671 с.

6. Право інтелектуальної власності : підручник / В. М. Коссак, І. Є. Якубівський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т імені І. Франка. Київ: Істина, 2007. 206 с.

І ВСЕУКРАЇНЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»,**

Приурочена до Міжнародного дня інтелектуальної власності

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

6 травня 2026 року

Підписано до друку 03.07.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 7,3. Наклад 100. Зам. 169.

Надруковано у «Видавництво Людмила»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 5303 від 02.03.2017
«Видавництво Людмила». 03148, Київ, а/с 115
Тел./факс: +380504697485, 0683408332.
E-mail: lesya3000@ukr.net

